

31. årgang / 2008 / nr. 3

TOLD- OG SKATTEHISTORISK TIDSSKRIFT

zuse

Svenskekrige og Øresundstold,
tolder i København, underfaktureringer,
EF- mission til Island og Hack Kampmann

Zise - Told- og Skattehistorisk Tidsskrift er medlemsblad for Told- og Skattehistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977.
Bestyrelsens medlemmer er told- og skattedirektør Ole Kjær, København (formand),
mag. art. Henrik Fode, Århus (næstformand),
dr. phil. Ole Degn, Viborg (redaktør),
fuldmægtig Gunnar Jakobsen, København (sekretær),
specialkonsulent Kirsten Lekdorf, København (kasserer),
fhv. regionschef Palle Castbak, Kalundborg,
kontorchef Henrik Ludolph, København,
retschef Hans Jørgen Mortensen, Viborg,
museumsinspektør Tora Ribers, ToldSkat Museet, København.

Medlemskab af Told- og Skattehistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Told- og Skattehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø eller på www.zise.dk. Kontingentet andrager 60 kr. om året for enkeltmedlemmer, 500 kr. for institutioner og firmaer. Biblioteker kan tegne abonnement for 60 kr. Zise udkommer tre gange årligt, og hvert hæfte indeholder ca. 40 sider.

Bidrag til Zise bedes sendt til redaktøren, dr. phil. Ole Degn, Mellemhøjen 11, 8800 Viborg, eller til sekretæren, fuldmægtig Gunnar Jakobsen, Told- og Skattehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø.

www.zise.dk

ISSN 001 05-8355
Tryk: Dantryk Hurup A/S

Den ene af de to karnapper på de to store tårne, der flankerer indgangspartiet på Hack Kampmanns toldkammerbygning fra 1897-98 i Århus. Foto Ole Degn oktober 2008.

Svenskekrige og Øresundstold, tolder i København, underfaktureringer, EF-mission til Island og Hack Kampmann

Leon Jespersen, som Zises læsere kender som forfatter til flere artikler og som redaktør 2001-03, skriver om et hidtil ikke meget påagtet forhold: problemerne også omkring Øresundstolden i forbindelse med Svenskekrigene og fredsforhandlingerne 1658-60. Han indleder med en kort redegørelse for Øresundstolden og historikerne, der stort set har forbigået det forhold, at Danmark kunne fortsætte med at opkræve Øresundstold, efter at Øresunds østbred i 1658 var blevet svensk.

Derefter redegør han for krigsforløbet og forhandlingerne, der førte til den katastrofale Roskildefred i 1658. Han lægger særlig vægt på Øresundstoldspørgsmålet, hvor svenskerne stillede vidtgående krav, som dog ikke blev opfyldt. De fik dog ret til fortsat af beholde deres toldfrihed, som også blev udstrakt til de store landområder ved Østersøen, som de havde erobret. De modsatte sig i traktaterne at afstå fra krav på tolden, fordi de ikke anerkendte den danske konges ret til opkrævningen af denne told, og dette kom paradoksalt nok til at legitimere den fortsatte danske toldopkrævning.

Frode Bang er i sine erindringer nået frem til årene 1971, hvor han kom ud for en lidt omtumlet tjeneste og efter tur gjorde tjeneste ved hele fire københavnske distriktstoldkamre, 5 (Lufthavnen),

2 (Indkørselsporten), 6 (Jernbanen), 9 (Publikumsvejledningen) og 5 igen. I lufthavnen skrev han bøderapporter og kunne forøge sin indtægt, i Indkørselsporten registrerede han indkørsler i den store vagtjournal, ved Jernbanen ekspederede han jernbanevognladninger ved DSBs godsterminal og var med til at afvikle den hidtidige toldpakhusvirksomhed ved overgangen til nye toldbehandlingsregler i 1971.

Bent Andreassen fortsætter sin beretning med årene 1992-93 om de problemer, der opstod efter Sovjetunionens fald og åbningen af Østeuropa. Man oplevede besynderlige forhold omkring landinger af russiske fiskelaster og pengetransaktioner, samtidig med at man vidste, at verdens syv rigeste lande støttede SNG med enorme beløb. Problemerne viste sig også i forbindelse med kontrol af eksporten af landbrugsprodukter til Rusland og de øvrige østlande, hvor underfaktureringer fra de vestlige eksportører betød, at østlandene ikke opnåede de tilsigtede told- og afgiftsprovenuer. Svinekød kunne eksempelvis fuskes ind i Polen for en slik, takket være dobbeltfakturering, én faktura til eksportvirksomhedens bogholderi og én på en fjerdedel af dennes værdi til indfortoldningen i Polen. En følge af problemer af denne art var også Bent Andreasens ophold på Island i somme-

ren 1992, hvor han med tolderkolleger fra EF-kommissionen skulle undersøge forlydender om, at rejer indført til EU af islandsk oprindelse reelt var russiske.

Endelig skriver Ole Degn om arkitekt, kongelig bygningsinspektør Hack Kampman, der som bygningsinspektør kom til at opføre hele syv, meget fornemme nørrejyske toldkammerbygninger i perioden 1897-1915. Artiklen er en introduktion til en påtænkt række artikler om disse toldkamre.

Told-Skat Museet er ved at være kom-

met i orden efter flytning af billedsamlingen på grund af krav om rømning af tidligere lokaler, og Zise har igen, med Bente Borg Sørensens og Morten Meinert Jensens hjælp, kunnet drage nytte af museets meget store samling af fotos og tegninger. Alligevel har det været svært at illustrere Bent Andreasens erindringer, der nu er nået så langt, at stoffet er fra en tid ikke så langt tilbage.

Et spørgsmål til Vorherre: Hvorfor dansk Øresundstold efter 1658?

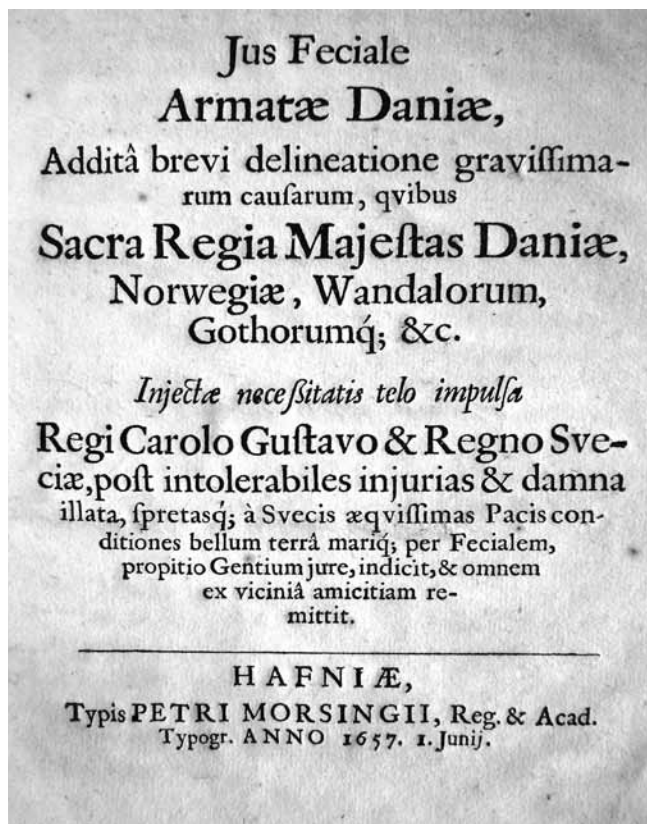
af Leon Jespersen

Nytten af jubilæumsår

I år er det 350 år siden, Danmark underskrev freden i Roskilde den 26. februar 1658. Jubilæer kan tjene mange formål. De kan give anledning til fejring af lykkelige begivenheder eller selvransagelse ved sørgelige eller overvejelser over, hvorfor jubilæer holdes – deres relevans og symbolværdi for nutiden. Nok så vigtigt kan de også fremkalde nye spørgsmål, der mere eller mindre er blevet forbigået af historikere. Og hvilken rolle spiller hukommelse og glemsel ved jubilæer? For Roskildefredens vedkommende har interessen især samlet sig om, hvorfor det kunne gå så galt, om krigserklæringen helt igennem var uklog, eller om udfaldet var bestemt af en række uheldige omstændigheder, herunder naturligvis, at den sveske hær praktisk talt kunne gå hen over det isdækkede Danmark. Og hvem bar så skylden for krigserklæringen og den efterfølgende militære katastrofe – og for Roskildefredens hårde bestemmelser? Alle sammen relevante og vigtige spørgsmål, der har optaget historikere i generationer. Men jubilæumsåret kan også give anledning til at stille nye spørgsmål, der ikke i samme grad har haft historikernes bevågenhed. Hertil hører Roskildefredens bestemmelser om Øresundstolden, hvor man

blot har hæftet sig ved Sveriges udvidede toldfrihed i Sundet.

For Øresundstoldens vedkommende har interessen generelt samlet sig om regnskaberne for at undersøge skibstrafikkens omfang, hvad der blev transporteret og ad hvilke handelsveje. Toldindtægternes betydning er blevet vurderet både for statsfinanserne og for kongemagtens økonomiske og politiske råderum. Det sidste, fordi toldindtægterne indtil 1771 formelt var monarkens personlige indtægt, hans »håndpenge«. I statsfinansiell henseende er Øresundstolden interessant, fordi indtægterne repræsenterer et kærkomment tilskud af midler udefra. Monarken og staten fik betydelige midler uden at besvære undersåtterne med tyngende skatter, og i stedet at beskatte den internationale handel. Mens interessen i vidt omfang har koncentreret sig om forskellige analyser af regnskaberne, opstilling af regnskabsserier og af de kildekritiske problemer, der knytter sig til anvendelsen af materialet, har man kun i begrænset omfang interesseret sig for retten til i det hele taget at opkræve Øresundstolden. Denne opkrævning er om ikke unik så dog ret særegen. Man kendte til told på floder, men mig bekendt ikke ved stræder, måske bortset fra en periode ved Bosporus.

Jus Feciale. Ved krigserklæringen den 1. juni 1657 blev der udgivet et skrift, *Jus Feciale*, der begrundede krigen mod Sverige. Skriftet var en sådan torn i øjet på Sverige, at artikel 26 i Roskildefreden bestemte, at *Jus Feciale* skulle destrueres og ikke mere trykkes eller sælges. (Rigsarkivet, Tyske Kancelli, Udenlandske Afdeling A II. Den gengivne tekst er trykt i L. Laursen (udg.): *Danmark-Norges Traktater*, V, 1920, s. 244. Foto Leon Jespersen 2008).

Et af de spørgsmål, der stort set er blevet forbigået, er, hvorfor Danmark kunne fortsætte med at opkræve Øresundstold i 200 år, efter at Øresunds østlige bred ved Roskildefreden 1658 var blevet svensk. Fænomenet er endnu mere interessant, fordi Sverige i 1720 efter Den Store Nordiske Krig endda mistede sin gamle toldfrihed. Enkelte historikere har hæftet sig ved det ejendommelige i forholdet, uden at forfølge emnet nærmere. Palle Lauring skrev i 1961: »Hvorfor den blev betalt siden, da vi ikke mere herskede i Sundet, må Vorherre vide«. ¹ Det er dette noget oversete spørgsmål, jeg vil behandle i det følgende.

Krigen 1657-1658

Danmarks krigserklæring mod Sverige i 1657 blev motiveret på flere måder. Bl.a. at Sverige – i strid med Brömsebrofreden i 1645 – havde beholdt de norske sogne Idre og Særna, og at Sverige havde misbrugt toldfriheden i Øresund for deres skibe og varer, så fremmede skibe og importerede varer blev unddraget fordyrende told. Antallet af falske certifikater (dvs. lister over varer og deres tilhørsforhold) var vokset betydeligt, ligesom svenskerne havde foreskrevet fremmede skippere, hvordan de skulle fortolde i Øresund, og taget dokumenter fra dem.

Krigserklæringen blev også begrundet med andre forhold, men toldspørgsmålet spillede en stor rolle.

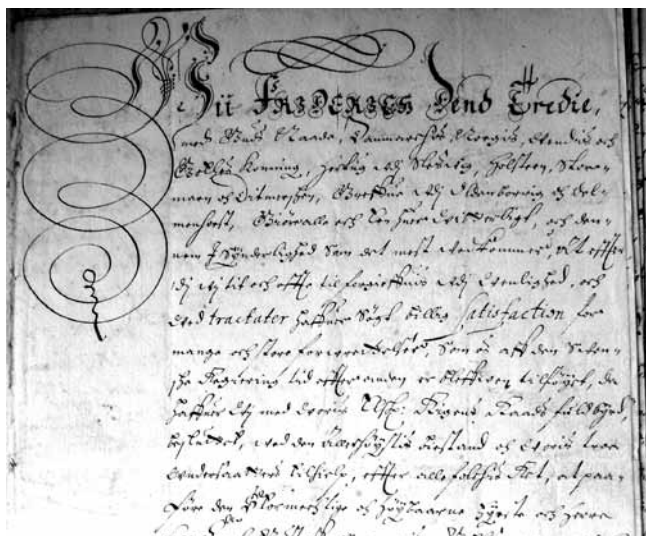
Det gjorde den også ved den foregående krig mod Sverige 1643-45, da den svenske general Lennart Torstensson i 1643 angreb Danmark uden forudgående krigserklæring. Angrebet skyldtes ikke kun Christian 4.s diplomatiske modarbejdelse af Sverige, men som det fremgår af fredstraktaten fra Brömsebro 1645, der afsluttede krigen, var problemer vedrørende gennemsejling og told i Øresund hovedårsagen til krigen. Torstenssonfejden er meget betegnet blevet kaldt for Øresundstoldkrigen.² Sverige opnåede i 1645 nogle territoriale gevinster (Øsel, Gotland, Jemtland og Herjedalen samt Halland i pant i 30 år) samt en udvidelse af toldfriheden i Øresund. Denne omfattede også Sveriges Østersøprovinser og blev beskrevet i vide termer.

Her skal ikke gås nærmere ind på en vurdering af krigserklæringen i 1657,

men blot nævnes, at øjeblikket kunne synes gunstigt, fordi Sverige militært var engageret i Polen. Omvendt anså den velorienterede svenske gesandt i Danmark, Magnus Durell, ikke Danmark for at være parat til en offensiv krig. Hans indberetninger tilflød den svenske konge, som derfor ikke var overrasket over krigserklæringen, og som selv havde overvejet at gribe til våben mod Danmark.³

Krigsforløbet er velkendt. Den svenske konge frigjorde sig straks fra krigen i Polen, drog op gennem Jylland og vandrede over de tilfrosne bæltter, »saa Isbroen kunde bære Fjenden lige ind i vort Riges Hjerter«, som historikeren Vilhelm la Cour malende beskrev det.⁴ Ikke blot var det utraditionelt, at Karl 10. Gustav forlod en uafsluttet krig i Polen for at gå mod Danmark, men det var på flere måder farligt at føre hele hærafdelinger over isen med heste og kanoner. En svensk beretning afspejler den knugende stemning, da soldaterne undertiden gik i vand til knæene.⁵ Et par kompagnier

Den danske krigserklæring 1657. Den 1. juni 1657 erklærede Danmark krig mod Sverige. Erklæringen rummede et forsvar for krigen og hævdede, at den danske regering forgæves havde søgt at bilægge uoverensstemmelserne ad fredelig vej. (Koncept til krigserklæring, Rigsarkivet, Tyske Kancelli, Udenlandske Afdeling AII. Foto Leon Jespersen 2008).

forsvandt gennem isen; men ellers lykkedes det dristige forehavende, som efterfølgende blev kendt i Europa. Det var naturligvis uheldigt, at der satte så stærk frost ind, men alt kan ikke tilskrives uheld. Til den katastrofale udvikling bidrog, at de svenske soldater var mere krigsvante og hærledelsen ikke så passiv og forsigtig som den danske, og man har peget på, at den danske hærledelse burde have grebet offensiven.⁶

Roskildefreden 1658

Den danske regering blev overrasket over den hurtige svenske fremrykning og sendte i februar rigsråderne Christen Skeel og Joakim Gersdorff afsted for at forhandle med Karl 10. Gustav på Langeland. De mødte allerede den svenske konge ved Vordingborg, omgivet af finske ryttere, og med denne overraskelse var forhandlernes fredstilbud på forhånd uaktuelle.

Der blev optaget forhandlinger i Vordingborg, men både forhandlingerne her og senere i Taastrup og i Roskilde fandt sted under et stort tidspres, hvor de danske forhandlere til stadighed måtte vælge mellem uantagelige svenske fredsbetingelser og truslen om fortsat svensk fremrykning mod København, der ikke var i tilstrækkelig forsvarsstand. Presset på forhandlerne voksede ved, at de ikke på egen hånd kunne træffe vidtgående beslutninger uden opbakning fra konge og rigsråd. Hertil kom kommunikationsproblemer med det politiske bagland, og at enhver konsultation med baglandet blev opfattet af svenskerne som bevidste forsøg på at trække tiden ud.

Roskildefreden, der blev underskrevet den 26. februar 1658, betegnes derfor ofte som en panikfred, hvor Danmark måtte afstå Skåne, Halland, Blekinge, Hven og Bornholm, ligesom man skulle overlevere 2.000 ryttere til Sverige. Af norske landskaber blev afstået Bohuslen og Trondhjem len med Romsdalen, hvorved Norge blev skåret midt over! Men de svenske krav havde været endnu større. Hvis man samler de krav, der fra svensk side blev fremsat fra efteråret 1657 til Roskildefreden i 1658, omfattede de også afståelse af Samsø, Læsø, Anholt, Saltholm, Møn samt Island og Færøerne, ligesom man fra svensk side opfattede Trondhjem som omfattende Nord-Norge. Sverige ønskede også Kalø og Akershus len som garanti for opfyldelsen af fredskraverne samt udleveret 12 orlogsskibe og overleveret 2.000 fodfolk samt 1 mio. i erstatning. Alle disse krav blev ikke fremsat samlet, men afspejler de skiftende forhandlingssituationer og krigskonjunkturer.

Ved den efterfølgende fred i 1660 kom Trondhjem len tilbage til Norge, mens bornholmernes oprør mod den svenske besættelsesmagt sikrede, at klippeøen fremover forblev på danske hænder. Den svenske kongemagt blev imidlertid kompenseret ved udlæg af skånsk gods, den såkaldte skånske ækvivalent. Mens afståelsen af Skåne, Halland og Blekinge ejendommeligt nok ikke synes at have givet anledning til større diskussion, selv om de udgjorde 1/3 af Danmarks befolkning og areal, kæmpede Frederik 3. for at bevare de norske landområder.⁷ På baggrund af de omfattende svenske krav kan det undre, at Danmark fortsat kunne opkræve told i Øresund, efter at Sverige nu var i besiddelse af den ene

kyst i Øresund. Toldspørgsmålet spillede ikke en fremtrædende rolle under forhandlingerne, men det blev berørt og afspejler nogle principielt vigtige holdninger på både svensk og dansk side.

Tidligere bestemmelser om Øresundstolden

Der er almindelig enighed om at datere Øresundstolden til ca. 1429, og ikke at se den som en absolut nyhed, men i sammenhæng med ældre toldbestemmelser.⁸ I årene efter 1429 forsvarede den danske kongemagt det retmæssige i toldopkrævningen, og denne tidlige legitimitetskamp viser nogle karakteristiske træk vedrørende toldens begrundelse og mulighederne for toldopkrævningen, som har relevans i hele toldens 400-årige historie.

I begyndelsen retfærdiggjorde kongen tolden med, at der var tale om et dansk territorium, et rent dansk stræde, hvorover han suverænt bestemte. Her var det afgørende, at den danske konge regerede over begge sider af Sundet. Den danske konge udviklede tanken om et *Dominium Maris Baltici*, en højhedsret over Østersøen, der omfattede retten til at holde flåde, til at kræve hyldest for det danske flag, til at opkræve told, til at lukke søterritoriet for andre søfarende, men omvendt rummede det også en forpligtelse til at beskytte de søfarende mod sørøvere.⁹

Andre nationers krigsskibe samt krigsmateriel måtte kun passere Øresund med tilladelse af den danske konge, der endvidere kunne ændre toldsatserne og – mod erstatning – udtage varer, han behøvede. Det skabte selvsagt problemer i

forhold til omverdenen, især til de store søfartsnationer, men indirekte også til Sverige, der nød toldfrihed, men som på grund af sin lille handelsflåde importerede toldbelagte (dyrere) varer på udenlandske skibe.

Kun få år efter toldens indførelse støttede den danske konge sig til hæld og tradition. Det er blevet fremhævet, at Christian 4.s noget vilkårlige Øresunds-toldpolitik og behandling af skibsfarten i første halvdel af 1600-tallet paradoksalt nok bidrog til at sikre dens eksistens.¹⁰ Brømsebrofreden i 1645 førte til kodificering og international anerkendelse af den danske konges ret til toldopkrævning i Sundet. Men denne ret blev traktatmæssigt fastslået langt tidligere. I 1490 gik England med til, at dets borgere skulle benytte Sundet for dér at betale told og kun måtte benytte Storebælt i nødstilfælde – og mod betaling af told – og en international accept forelå med Speyertraktaten 1544 mellem den danske konge og den tyske kejser samt med Odensetraktaten med Hansestæderne i 1560.¹¹ I sidstnævnte fremhæves det desuden, at der var tale om en gammel told.

Ved freden i Stettin i 1570, der afsluttede Den Nordiske Syvårskrig (1563-70), anerkendte de to nordiske monarker hinandens territoriale besiddelser, herunder eksplicit Skåne, Halland og Blekinges tilhørsforhold til Danmark.¹² Freden varede kun til Kalmarkrigen (1611-13). I fredstraktaten fra Knærød 1613 gives der i punkt 5 Sveriges riges og underliggende provinsers indbyggere ret til toldfrit at føre deres gods igennem Øresund.¹³ Sveriges toldfrihed betød statsfinansielt ikke meget for Danmark før et stykke ind i 1600-tallet, fordi dets eksport

havde været lille og i vidt omfang foregik på udenlandske skibe. Men i løbet af 1600-tallet voksede Sveriges eksport dramatisk, først og fremmest hvad angik tjære, jern og kobber. Samtidig voksede den svenske handelsflåde, og fra dansk side mistænkte man svenske skibe for også at transportere fremmed gods.¹⁴

Det næste væbnede opgør mellem Danmark og Sverige fulgte i 1643-45, da den svenske general Lennart Torstensson uden krigserklæring rykkede op gennem Jylland. Det gav både anledning til en diskussion om begrebet »retfærdig krig«, om bedragerier med tolden samt om Øresundstoldens berettigelse. For som det fremgår af fredstraktaten fra Brömsebro 1645, var problemer vedrørende gennemsejling og told i Øresund hovedårsagen til krigen.¹⁵ Torstenssonfejden er som førnævnt meget betegnede blevet kaldt for Øresundstoldkrigen.¹⁶

Ud over de territorielle gevinster, som tidligere er nævnt, opnåede Sverige i 1645 også en udvidelse af toldfriheden i Øresund, så den omfattede Sveriges Østersøprovinser.¹⁷ Hvis skibene helt eller delvist tilhørte fremmede, men var hyret af svenske, skulle de betale told i forhold til de fremmedes andel. Svenske skibe og svensk gods skulle herefter også være fri for undersøgelser i Sundet og blot fremvise søpas, hvori hjembyens magistrat bekræftede, at såvel skib som gods var svensk, mens skibe med delvist svensk gods skulle fremvise certifikater, hvor henholdsvis det svenske og det fremmede gods blev opregnet.¹⁸ Der skulle således betales told af fremmede varer. Endelig skulle svenske skibe hyret af fremmede og lastet med fremmede varer nyde frihed med hensyn til skib og besætning, men den fremmede

skipper måtte betale told af varerne. Hvis tidligere bestemmelser havde givet anledning til stridigheder, gjorde Brömsebrofredens nye bestemmelser det i endnu højere grad. Antallet af svenske skibe i Øresund steg betydeligt, og der var tale om et vist bedrageri.

Som garanti for fredens opretholdelse krævede Sverige landområder: Skåne, Halland og Blekinge – med den østlige del af Sundet!¹⁹ Fra svensk side underkendte man det danske Dominium Maris Baltici; men selv om den danske konge havde højhedsretten i Sundet, gav det efter svensk opfattelse ikke ret til at besvære skibe og varer på samme måde som en konge kunne i egne have og strømme, hvorved man i virkeligheden underkendte det retlige grundlag for Øresundstolden.²⁰ Den svenske holdning var, at toldopkrævningen i Sundet stred mod folkeretten, og at Øresund var, hvad man i dag ville kalde et internationalt farvand. I 1640 havde Sverige sluttet en alliance med Nederlandene for at forsvare handelens frihed i Nord- og Østersøen. Man kunne her støtte sig til den nederlandske jurist Hugo Grotius' skrift *Mare liberum* (Det frie hav) fra 1609.

De svenske forhandlere søgte i 1645 at få først og fremmest de nederlandske mæglere over på deres side ved at lufte tanken om toldfrihed for alle nationer i Øresund, og det kan undre, at Nederlandene og Frankrig ikke greb denne mulighed. Vestmagterne støttede langt mindre Sveriges territorielle krav. Bag begge dele kan ligge frygten for henholdsvis et for stærkt Sverige og et for svagt Danmark, der kunne bringe den fri besejling af Øresund i fare. Vestmagterne kan også have set toldopkrævningen som retmæssig, men blot vendt sig mod vilkårlighed

og drastiske stigninger og mod, at Danmark – som behersker af Øresund – kunne lukke strædet. Hele baggrunden for Brømsebrofreden må medtænkes, når man skal vurdere Roskildefreden.

Øresundstolden og fredsforhandlingerne

Mens man under forhandlingerne i Brømsebro i 1645 havde bevæget sig ind på en teoretisk diskussion af retten til opkrævning af told i Øresund, så drejede forhandlingerne i 1658 sig i mindre grad om Danmarks ret til fortsat at opkræve told. Spørgsmålet blev imidlertid diskuteret.²¹

I slutningen af 1657, da Danmark krævede Halland tilbageleveret uden erstatning, blev det ledsaget af kravet om, at svenske skibe fremover også skulle betale told i Øresund.²² På det tidspunkt var »kun« Jylland gået tabt til Sverige, men Danmark var ikke i nogen styrkeposition til at kræve Sveriges toldfrihed i Sundet ophævet. I takt med, at katastrofen udviklede sig, blev de danske krav nedjusteret under forhandlingerne i Vordingborg, Taastrup og endelig i Roskilde i februar 1658, der her behandles samlet. Fra dansk side var man klar over, at den fortsatte toldopkrævning i Sundet kunne blive et problem. Allerede i februar 1658, da Christen Skeel og Joakim Gersdorff red den svenske konge i møde, blev grundtonen fra dansk side slået an, at Brømsebrofredens toldbestemmelser fortsat skulle gælde.²³

De svenske forhandlere ønskede nogle ændringer. På svensk side var holdningen, at handelsskibe frit skulle kunne

sejle gennem Sundet, at svenske skibe, der passerede Øresund, kun skulle fremvise søpas, men ikke certifikater. Fritagelsen for told skulle ikke blot omfatte svensk gods og svenske skibe, inklusive gods og skibe fra Sveriges østersøprovinser, men også fremmed gods på svenske skibe samt svensk gods på fremmede skibe. Det sidste var ganske vigtigt på grund af den svenske handelsflådes begrænsede størrelse, men i sidstnævnte tilfælde skulle der fremvises certifikater.²⁴ Desuden måtte Danmark ikke indgå traktater med andre magter, der kunne undergrave Sveriges toldfrihed i Sundet, sådan som Redemptionstraktaten med Nederlandene havde gjort.²⁵ Her hentydede man til, at Nederlandene i 1649 havde opnået toldfrihed i Sundet for nederlandske skibe og varer (inklusive fremmed gods). Til gengæld skulle Nederlandene årligt betale 350.000 gyl-den eller 140.000 rigsdaler. Denne afgift blev væltet over på skibe i nederlandske havne, herunder svenske, der herved indirekte bidrog til at betale den nederlandske toldfrihed.

De danske indvendinger var mere af praktisk end af principiel karakter, idet man frygtede, at mange ville sejle under svensk navn og give plads for lurendrejere, hvis man afskaffede certifikater og visitation.²⁶ Bag frykten lå formentlig også, at Sverige kunne tiltrække sig en langt større handel, og fra dansk side havde man ikke ventet, at toldfriheden skulle udstrækkes til udenlandske varer på svenske skibe. Mens danskerne frygtede snyderi, pegede svenskerne på den svenske handelsflådes begrænsede størrelse.²⁷ Langt større konfliktemner gemte sig under begrundelserne for fritagelse for told og certifikater.

Fritagelsen fandt dels en praktisk, dels en ideologisk begrundelse i de svenske forhandlers indlæg. Ud fra pragmatiske grunde ønskede svenskerne at afskaffe certifikater, fordi de havde givet anledning til strid og også fremover kunne gøre det.²⁸ Den ideologiske begrundelse var farligere, for den byggede på, at den svenske konge aldrig havde accepteret den danske monarks ret til at oppebære told i Øresund.²⁹ Fra et svensk synspunkt kunne visitationer og certifikater opfattes som en anerkendelse af den danske konges ret til toldopkrævning. Denne ret underkendes, men hvis andre nationer ville indgå aftaler om tolden, stod det dem frit for, blot svenske varer på udenlandske skibe blev befriet for told.³⁰

På et dansk spørgsmål, om enhver frit skulle kunne passere gennem Sundet, gentoges den svenske underkendelse af dansk toldopkrævning i Øresund. Svenske skibes frie passage gennem Øresund blev begrundet ud fra indgåede traktater, men »fast mehra«, fordi Sundet er en passage, som efter folke- og naturretten bør og må være fri.³¹ Den svenske toldfrihed skyldtes altså ikke særaftaler med Danmark, men at Øresund ifølge folke- og naturretten var et frit farvand. De svenske forhandlere gentog her Sveriges standpunkt fra forhandlingerne om Brömsebrofreden i 1645.

Sverige betragtede ikke blot Øresund som (hvad man i dag ville kalde) et internationalt farvand, men argumentationen løftes op på et andet plan, når Sverige opfattede Øresund som en naturlig og gudgiven grænse mellem Danmark og Sverige, der gav Sverige sikkerhed.³² De svenske forhandlere begrundede dette sikkerhedspolitiske motiv med, at så

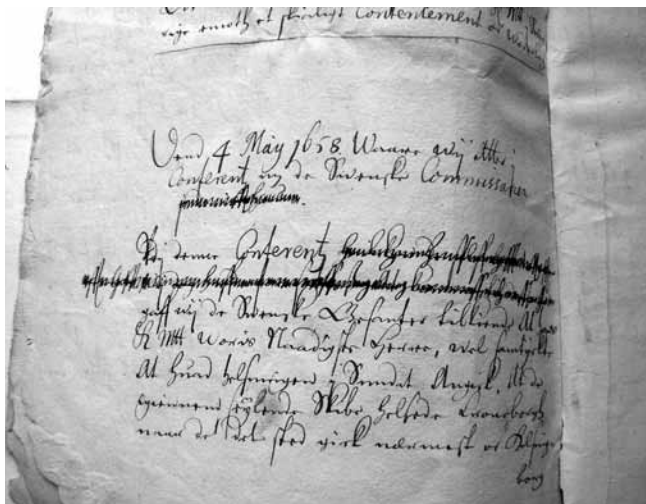
længe den danske konge var herre over begge Øresunds bredder, kunne han genere handelen og trænge ind i Sverige, når han havde lyst.

Andre svenske krav skabte frygt i den danske lejr, fordi de afspejlede et svensk ønske om ligestilling med Danmark og et medejerskab til Øresund, efter at Sverige nu besad Sundets østlige bred. Det gjaldt kravet, at danske orlogsskibe, der passerede Helsingborg, skulle hilse dette slot på samme måde, som svenske skibe ifølge Brömsebrofreden skulle hilse Kronborg. I samme mening krævede den svenske konge, at Sverige ikke fremover skulle anmelde gennemsejling af svenske orlogsskibe. Endnu større frygt skabte et svensk krav om, at udenlandske orlogsskibe ikke måtte passere gennem Sundet eller bæltet (Storebælt).³³ Mens kravene om gensidig hilsning/saluttering og ens bestemmelser for gennemsejling af danske og svenske orlogsfartøjer signalerede en dansk-svensk ligestilling i Sundet, skulle den danske monark forvalte et svensk ønske om at gøre Østersøen til et lukket hav (for fremmede orlogsfartøjer), herunder spærre Storebælt, der af Danmark blev opfattet som et rent dansk farvand. Fra dansk side henviste man til det vanskelige eller umulige i at spærre for udenlandske krigsskibe, især på grund af den svækkede situation, Danmark befandt sig i, men måtte love at gøre det, så vidt det var muligt.³⁴

Men den danske monark forsvarede fortsat sin højhedsret over Øresund – også efter at den skånske kyst var blevet svensk. Danmark accepterede afståelsen af Skåne, Halland og Blekinge forudsat, at den svenske konge ikke krævede nogen ret med hensyn til passage i Sundet.³⁵ Tilsvarende skulle afståelsen

Hilsen i Øresund. Roskildefreden blev forhandlet stærkt i et hastigt tempo, der overraskede både ind- og udland. Denne panikfred relateres sædvanligvis til Danmarks store landafståelser, men heller ikke de svenske forhandlere kunne holde hovedet koldt under den hastige proces. Flere svenske krav og synspunkter kom ikke med i Roskildefreden, så efter fredsslutningen var en række spørgsmål fortsat ikke afklaret, og de blev genstand for forhandling i

foråret 1658 i forbindelse med allianceforhandlingerne mellem Danmark og Sverige, sådan som det fremgår af dette kig ned i den danske forhandlingsprotokol. Symbolsk vigtigt skulle ikke kun svenske skibe hilses, når de passerede Kronborg. Det samme skulle danske skibe, når de passerede Helsingborg. Ligestillingen havde sine grænser; den gjaldt ikke opkrævning af told. (Rigsarkivet, Tyske Kancelli, Udenlandske Afdeling AII, protokol 21. Foto Leon Jespersen 2008).

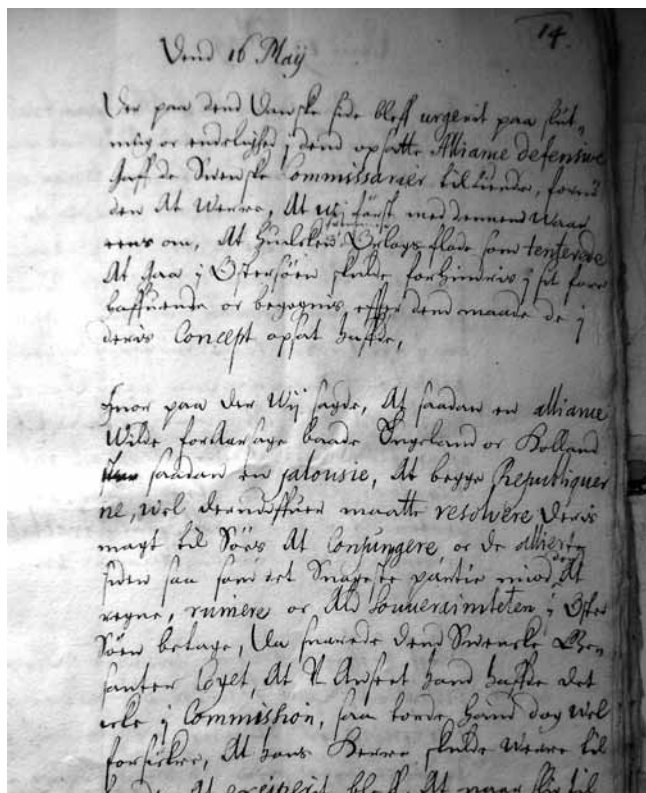
af Skåne ikke kunne danne grundlag for svenske toldkrav.³⁶ Den svenske holdning var, at man ikke anerkendte toldopkrævningen i Sundet og derfor heller ikke krævede andel i den.

Sikkert for at berolige danskerne udtalte de svenske forhandlere, at når Danmark og Sverige efterfølgende indgik en alliance, ville Sverige ikke forhindre toldopkrævningen, men bidrage til at provenuet fra tolden blev øget! Dette mundtlige tilsagn tilfredsstillede ikke de danske forhandlere, der frygtede, at efterfølgende monarker ikke ville føle sig bundet, men kræve halvdelen af tolden. Det blev benægtet af Sveriges forhandlere.³⁷

Da Roskildefreden blev underskrevet den 26. februar 1658, blev resultatet (i punkt 4), at Sveriges toldfrihed gjaldt de

skibe, der tilhørte alle, der byggede og boede i Sverige eller derunder hørende provinser, land og byer ingen undtaget samt det gods, de transporterede i Øresund og Bæltet. Friheden omfattede told, visitationer, inkquisitioner, anholdelser og andre former for besvær.³⁸ De skulle heller ikke vise certifikater, men blot søpas på toldboden i Helsingør eller i Nyborg. Med hensyn til svensk gods transporteret på udenlandske skibe skulle der vises certifikater – som angivet i Brömsebrofreden – hvorefter varerne var toldfrie. Kunne der ikke fremlægges certifikater, skulle der svares told.

Ifølge Roskildefredens punkt 21 skulle tidligere traktater (Stettinfreden 1570, Knærød 1613 og Brömsebrofreden 1645) forblive i kraft »så vjda dee förmedelst denne tractat express icke

Lukning af Sundet for fremmede orlogsskibe. Fra svensk side var man i foråret 1658 opsat på en forsvarsalliance med Danmark, og at de to lande skulle kunne udelukke fremmede orlogsskibe fra Østersøen. På dansk side var man ret forbeholden. Dels anså man det ikke for praktisk muligt at spærre Sundet for de store sømagtsnationer, dels frygtede man - som det fremgår af denne passage i den danske forhandlingsprotokol fra foråret 1658 - at en fælles dansk-svensk optræden tilsvarende ville føre England og Nederlandene sammen. (Rigsarkivet, Tyske Kancelli, Udenlandske Afdeling A II, Protokol 21. Foto Leon Jespersen 2008).

förändrade äre». ³⁹ Ordet »express« (dvs. udtrykkelig) havde Karl 10. Gustav selv benyttet under forhandlingerne, så det var ikke et dansk krav. Men aldrig så snart var traktaten underskrevet, før den svenske konge indså, at hans forhandlere ikke præcist og udtrykkeligt havde fået indføjet de forandringer, der var betinget af, at Danmark nu kun var ejer af den ene Sundbred. ⁴⁰

Det drejede sig om gensidig hilsning/saluttering i Sundet samt ens rettigheder med hensyn til gennemsejling af orlogsfartøjer. Danskerne ønskede spørgsmålet udskudt til forhandlingerne om en alliance, og de to svenske synspunkter kom ikke med i Roskildefreden, der der-

med ikke satte et punktum for diskussionen om Øresund. Heller ikke Sveriges underkendelse af Øresundstolden fremgår af traktaten. Efter underskrivelsen af Roskildefreden skulle der forhandles, dels om en nordisk alliance, dels om en præcisering af flere af Roskildefredens bestemmelser, der skulle nedfældes i en neben- eller bireces. Disse forhandlinger kan belyses gennem det overleverede danske materiale. ⁴¹

Forhandlingerne marts-august 1658

Efter Roskildefreden fortsatte forhand-

lingerne om en række nok så vigtige, men fortsat uafklarede spørgsmål, herunder saluttering i Øresund, anmeldelse af krigsskibes gennemsejling, fordeling af penge til driften af fyr samt de retlige konsekvenser af Skånes afståelse. Alle spørgsmål, der berørte ejerskabet til Øresund.

Saluttering havde hidtil afspejlet den danske konges højhedsret i Øresund. De svenske forhandlere genfremsatte kravet, at forbipasserende skibe skulle hilse henholdsvis Helsingborg og Kronborg, alt efter, hvad der var nærmest under passagen. Den danske konges accept medførte en ligestilling på dette område; mens han afviste ligestilling med hensyn til passage af krigsskibe, der fortsat skulle meldes til den danske konge ved såkaldte notifikationer. Begrundelsen, at Brømsebrotraktaten fortsat gjaldt, med mindre Roskildefreden udtrykkeligt havde ændret dens bestemmelser, blev grundlaget for danskernes holdning til flere spørgsmål.

Spørgsmålet om Sveriges pligt til at anmelde gennemsejlende orlogsfartøjer udløste en principdiskussion om de retlige konsekvenser af Skånes afståelse til Sverige. De svenske forhandlere mente, at forholdene nu var ændret, at der var opstået en ny ret, fordi Skåne med tilliggende og jurisdiktion var afstået til Sverige. Argumentet var, at ligesom anmeldelsespligten afhang af den danske konges tidligere højhed i Sundet, »saa burde dend nu At cessere [ophøre], Ald dend stund Crone Sverrig formedelst Skaane ligesaa stor ret oc rettighed j Sundit j Alle maade nu haffde som Crone Danmark«. For Sverige betød overtagelsen af Skåne, at Sverige havde samme rettigheder i Øresund som Danmark, og -

underforstået - at Danmark også havde afstået halvdelen af søterritoriet, der herefter var delt. Samme synspunkt havde de svenske forhandlere fremført under fredsforhandlingerne i 1645.

Fra et dansk synspunkt afhang anmeldelsespligten ikke kun af »rettigheden«, men af, hvad man tidligere havde aftalt i Brømsebrotraktaten. Der var ikke tale om en principiel afvisning af de svenske krav, men snarere en henvisning til formalia. På grund af »de Svenskis iffrige opposition«, tog de danske forhandlere det svenske synspunkt til efterretning, men principielt forsvarede de en fortsat dansk overhøjhed i Sundet, idet man afviste, at Sveriges overtagelse af Skåne, Halland og Blekinge medførte en ny ret i Øresund. Toldopkrævningen var reguleret i tidligere traktater, senest ved Brømsebrofreden i 1645. Med denne argumentation henviste de danske forhandlere til, at Øresundstolden baserede sig på en særlig ret. Men for at forsvare fortsat dansk toldopkrævning i Sundet og det forhold, at der med afståelsen af Skåne ikke var opstået en ny ret, lå der bag den danske argumentation, at det kun var landet, man havde afstået, men ikke det tilstødende søterritorium. Øresund måtte fortsat opfattes som dansk, for både at kunne begrunde og håndhæve tolden. Ifølge juristen Erik Brül kendte man dengang ikke noget søterritorium, der uden videre fulgte med landet, når dette blev afstået: »Sundet var en Del af Danmark, sidestillet med de øvrige Dele af dette«.⁴²

Fra svensk side angreb man heller ikke konsekvent idéen om en dansk overhøjhed i Sundet. Sveriges underkendelse af dansk toldopkrævning fandt ikke vej til traktatteksten, og Sverige krævede ikke

andel i tolden. Svenskerne satte heller ikke spørgsmålstegn ved pligten til at fremvise søpas i Helsingør eller certifikater for svenske varer på fremmede skibe. Og det samme træk viste sig under forhandlingerne om penge til fyrene ved Øresund, hvoraf fire nu lå på svensk territorium. Danmark skulle derfor overføre nogle af de midler, man opkrævede til drift af fyrene, til Sverige.

Ydermere blev dele af den svenske toldfrihed gjort til et forhandlingsobjekt. De svenske forhandlere tilbød, at hvis Danmark ville afstå Nordlandene som en del af Trondhjem len, ville Sverige afstå toldfriheden i Sundet for svenske varer på fremmede skibe. Den principielt vigtige svenske toldfrihed optræder her som et forhandlingsobjekt. Begge parter bøjede imidlertid argumenterne efter de skiftende forhold.

Mens Danmark tidligere havde forsvaret toldopkrævningen med Øresunds status af et dansk stræde, begrundet i besiddelsen af begge kyster, måtte det nu argumentere for, at afståelsen af den ene kyst ikke ændrede den retlige situation, at svensk ejerskab til Skåne ikke influerede på det retlige grundlag for Øresundstolden. Sverige havde gentagne gange hævdet, at Øresund var et frit og åbent farvand, uafhængig af ejerskabet til kysterne. Nu fandt det, at besiddelsen af den ene kyst ændrede forholdene, idet Sverige nu besad halvdelen af søterritoriet, og at Danmark og Sverige i fællesskab skulle hindre passage af fremmede/fjendtlige krigsskibe gennem Øresund.

På nogle områder tilstræbtes ligestilling i Øresund, saluterings og notifikation, på et andet område, spærring af Østersøen for fremmede/fjendtlige krigsskibe, skulle Danmark administrere et

svensk »lukket hav«, og på atter andre områder, opkrævning af told og fyrpenge, fortsatte den ældre danske praksis, blot at fyrpengene nu blev fordelt mellem de to magter ved Øresund. Brømsbrofredens toldbestemmelser blev ændret lidt i 1658 med udvidelsen af den svenske toldfrihed, men Roskildefreden rummede ikke et generelt og principielt angreb på Danmarks ret til toldopkrævning. Men hvorfor fik Sverige, der ellers stillede ganske omfattende krav, og som i 1640 havde sluttet forbund med Nederlandene til sikring af den frie handel, rettet mod Danmarks politik i Sundet, ikke ændret dette punkt ved Roskildefreden? Hvorfor fik Sverige ikke afskaffet en rent dansk toldopkrævning i Sundet?

Konklusion

Ved Roskildefreden havde Sverige som grundholdning handelsskibes fri sejlad gennem Øresund. Svenske skibe nød toldfrihed, men grundlæggende anerkendte Sverige ikke Danmarks ret til told i Øresund, da den stred imod folke- og naturretten. Øresund havde en »geografisk funktion«⁴³ og karakter af et internationalt farvand, uafhængig af den danske konges territorielle besiddelser.

I 1658 omfattede Sveriges toldfrihed både fremmede varer på svenske skibe og svenske varer på udenlandske skibe. Pligten til at fremvise certifikater skulle bortfalde for førstnævnte. I tidlige fredsudkast havde Danmark »tilladt« ophævelse af certifikater og visitationer for svenske skibe, men de svenske forhandlere fik dette ændret til, at man var blevet enige, da Danmark - efter svensk opfattelse - ikke besad nogen ret til at

kunne »tillade« frihed for certifikater og visitationer. Bag de svenske krav lå både en underkendelse af Danmarks ret til at opkræve told og et krav om medejerskab til Sundet samt ligestilling med Danmark, efter at Sverige havde erhvervet Skåne.

Ligestillingen lå også bag de svenske krav om gensidig salutering for Kronborg og Helsingborg, om ens rettigheder ved passage af krigsskibe og krigsmateriel samt om et mare clausum, et lukket hav, hvor Danmark og Sverige i fællesskab skulle spærre Sundet – samt Storebælt – for passage af fremmede/fjendtlige krigsskibe. Kravet om afskaffelse af certifikater tjente et praktisk formål – at fjerne en årsag til fremtidige uoverensstemmelser – men var også ideologisk begrundet i Sveriges underkendelse af Danmarks ret til toldopkrævning i Øresund. Alt dette blev blot ikke indført i Roskildefreden. Når Danmark efter 1658 fortsat kunne opkræve told i Sundet, er den korte, men ikke synderlig oplysende forklaring, at man ikke fik ændret Brømsebrotraktaten, der fortsat var i kraft, undtagen hvor den udtrykkeligt blev ændret ved Roskildefreden. Der kan være flere forklaringer på, at Roskildefreden – trods Sveriges principielle modstand mod den danske toldopkrævning i Øresund – ikke rummede en underkendelse af den danske told.

En forklaring kan være, at toldspørgsmålet ikke har været et kardinalpunkt for den svenske kongemagt, når blot svenske skibe (inklusive fremmed gods) og svensk gods på fremmede skibe blev fritaget for told. Sverige sikrede egen toldfrihed, men havde ikke større interesse i at kæmpe for andre landes rettigheder. Sverige forsvarede en principiel

toldfrihed i Øresund, så svenske skibes og varers behandling i Sundet blev en del af denne generelle frihed og ikke måtte opfattes som en særrettighed. Det overlod til andre nationer at forhandle sig frem til passende ordninger. Denne holdning kan også være befordret af Vestmagternes (Nederlandenes, Frankrigs og Englands) manglende støtte til Sverige i spørgsmålet om toldfrihed, selv om de alle havde sympati for tanken.

Under fredsforhandlingerne i 1658 plåderede svenskerne flere gange for total toldfrihed i Øresund, i håb om at vinde Vestmagterne over på deres side. Når disse ikke »bed på«, kan det skyldes flere forhold. De var muligvis ikke uenige i den danske konges hævdvundne og senere lovfæstede ret til toldopkrævning i Sundet. For dem synes den fri besejlingsret og en moderat og kalkulerbar toldopkrævning hovedformålet, mens de vendte sig mod den danske vilkårlige og hårdhændede udøvelse af retten, ligesom man frygtede en spærring af Sundet. Derfor støttede de, at Danmark og Sverige beherskede hver sin kyst, og derfor tillod de fortsat dansk toldopkrævning. Efter den anden Karl Gustav krig (1658-60) modsatte de sig, at Danmark fik områderne øst for Øresund tilbage, mens de i 1660-freden eksplicit (i punkt 26) fik slettet punkt 3 i Roskildefreden om spærring af Sundet for udenlandske/fjendtlige krigsskibe.

Vestmagternes frygt for en spærring af Sundet var velbegrundet, og de kunne vanskeligt være uvidende om de svenske forslag om at udelukke udenlandske orlogsfartøjer fra Østersøen. I sin afhandling om internationale stræder ser Erik Brühl flere faser i Sveriges politik. I takt med Sveriges øgede enga-

gement på den anden side af Østersøen voksede interessen for at kunne spærre for udenlandske krigsskibes indsejling i Østersøen. I første omgang ved at øve indflydelse på Danmark og få en frivillig aftale om spærring, som det forsøgtes i 1658, i anden omgang ved forsøget på også at erobre den anden kyst.⁴⁴

En anden forklaring på den manglende skriftlige underkendelse af den danske toldfrihed kan være, at de svenske forhandlere stiltiende accepterede, at situationen ikke skabte en ny ret, men så toldopkrævningen som en særlig ret, der var nedfældet i traktater, ligesom man heller ikke kan se bort fra traditionen – at Danmark siden 1400-tallet havde opkrævet told i Øresund. Én ting var at udvide den svenske toldfrihed i Øresund, der ligeledes havde en lang tradition bag sig; noget helt andet at underkende Danmarks ret til told. Det havde ikke alene krævet en utvetydig ophævelse af Brømsebrofredens toldbestemmelser, men også et opgør med en 200 år gammel praksis.

En tredje forklaring kan være, at man undervurderede spørgsmålet, og at man under tidspresset ikke var agtpågivende nok med hensyn til formuleringernes vidtrækkende konsekvenser, og at den svenske forhandlingsstrategi på dette punkt slog fejl. Mens Sverige havde forsvaret Øresunds karakter af en international passage, hvis position ikke var afhængig af tilgrænsende territorier, lagde det i 1658 vægt på betydningen af Skånes afståelse. Omvendt forfægtede danskerne det synspunkt, at de territoriale ændringer – afståelsen af Skåne – ikke influerede på den danske konges ret til opkrævning af told i Sundet. Man havde afstået landet, men ikke søterritoriet.

Desuden byggede Øresundstolden på en særlig ret, nedfældet i traktater. De ideologiske udgangspunkter blev gennemkrydset af mere praktisk betonedes. Efter underskrivelsen af Roskildefreden lovede de svenske forhandlere mundtligt ikke at modsætte sig den danske toldopkrævning, men at arbejde for at øge dens provenu, hvis Danmark og Sverige indgik en alliance!⁴⁵

Når man ikke fik indført de svenske krav om ligestilling med hensyn til salutering og passage af krigsskibe og krigsmateriel, der begge kunne understøtte tanken om ligestilling og delt suverænitæt i Øresund, må det formentlig skyldes forsømmelse på grund af tidspresset, kombineret med en tiltro til, at man kunne nå til en afklaring under de kommende forhandlinger om en venskabs-traktat og en nebenreces til Roskildefreden. Ligesom man ønskede friheden for visitationer og certifikater lovfæstet, for at fastslå denne frihed, afslog Sverige helt bevidst skriftligt at frasige sig retten til at antaste den danske toldfrihed, da det indirekte ville rumme en anerkendelse af Danmarks ret til told.

Ved ikke at efterkomme det danske krav og ved heller ikke i fredstraktaten at indføre den svenske afvisning af Danmarks ret til toldopkrævning, gjaldt Brømsebrofredens bestemmelser om den danske konges Øresundstold fortsat. En underkendelse af Danmarks ret til told i Øresund ville have fremkaldt voldsomme protester fra dansk side og kunne have forsinket eller hindret underskrivelsen af en fredstraktat i Roskilde. Fra svensk side havde man hele tiden presset på for en hurtig afgørelse. Mens de store territoriale tab, Danmark led i 1658, til dels tilskrives den hast, hvormed Karl 10.

Gustav ville have underskrevet Roskildefreden, kan hastværket have ramt de svenske forhandlere som en boomerang, så de ikke var tilstrækkeligt opmærksomme på formuleringerne.

Når Roskildefreden hverken omtalte gensidig saluting, ens regler for gennemsejlende orlogsskibe eller afvisning af Danmarks ret til toldopkrævning i Sundet, bidrog det til opfattelsen af en dansk overhøjhed i Sundet. Bordet fangede, og efterfølgende måtte de svenske forhandlere bøje sig for, at Brømsebrofreden fortsat gjaldt, med mindre Roskildefreden udtrykkeligt indeholdt ændringer. At der har været tale om en lapsus, ses af Karl 10. Gustavs kritik af forhandlerne og af, at Sverige umiddelbart efter underskrivelsen af traktaten diskuterende konsekvenserne af landafståelserne for højhedsretten over Øresund.⁴⁶

Resultatet af Sveriges kodificerede ret til toldfrihed og frihed for visitationer og certifikater og manglende nedfældelse af den principielt vigtige modstand mod dansk toldopkrævning – eller toldopkrævning i Sundet i det hele taget – blev, at Roskildefreden ikke kommunikerede et budskab om generel toldfrihed, men indirekte stadfæstede den danske toldopkrævning, hvorfra Sverige udtrykkeligt blev undtaget. I stedet for en generel toldfrihed i Sundet – kun praktiseret af Sverige – fastslog Roskildefreden en særstilling for Sverige i forhold til den danske konges fortsat lovfæstede toldopkrævning. Ved fredsforhandlingerne i 1660, da Sverige stod svagere, blev der i Københavnsfreden indføjet et punkt 6 om underhold af fyr. Her bestemtes det, at Danmark årligt skulle udbetale 3.500 rigsdaler til Sverige til underhold af de

fire fyr ved Øresund, der nu var overgået til Sverige, men også at Sverige hverken til dette formål eller af andre årsager måtte opkræve afgifter i Sundet!⁴⁷

Med Sveriges svage udgangspunkt kunne Danmark senere fremsætte krav om told af svenske skibe i Sundet, ligesom Vestmagterne i 1720 kunne gennemtvinge dette netop med henvisning til forskelsbehandlingen mellem nationerne. Paradoksalt nok kom den svenske modstand mod i Roskildetraktaten at afstå fra krav på Øresundstold, fordi man ikke anerkendte den, omvendt til at legitimere fortsat dansk toldopkrævning og til at få den svenske toldfrihed til at fremstå som en særrettighed, der i ligestillingens navn kunne antastes. Med Roskildefredens bestemmelser blev det fremtidige grundlag toldbetaling og ikke toldfrihed, hvor Sverige havde en særstilling, som stormagterne fratog det i 1720. Som følge af alt dette kunne det danske toldvæsen forfølge skibe helt ind under den svenske kyst efter 1658, og først i 1932 forelå der en endelig grænsedragning i Øresund mellem Danmark og Sverige!⁴⁸

Noter

1. Palle Lauring: *Danmark i Skåne. En usentimental rejse*, 1961, s.162.
2. Jan Berggren: *Makt och tull i Öresund*, Holger Munchaus Petersen m.fl. (red.), *Öresunds Told, Tull i Öresund. I krig och fred – på godt og ondt*, 2000, s. 49.
3. Lars Ericsson Wolke: 1658. *Tåget över bält*, Lund 2008, s. 49-52 og 56-63.
4. Vilhelm la Cour: *Danmarks Historie*, 2, 1942, s. 92.
5. Erik Dahlberghs *Dagbok* (1625-1699), udg.

- af Herman Lundström. Uppsala og Stockholm 1912.
6. Lars Ericsson Wolke: 2008, s. 191-92.
 7. Med hensyn til de norske landskaber, jf. Øystein Rian i Narve Bjørge, Øystein Rian og Alf Kaartvedt: *Selvstendighed og union. Fra middelalderen til 1905*. Norsk utenrikspolitikk's historie, bd. 1. Oslo 1995, s. 176-178.
 8. For det følgende, jf. Kai Hørby: Øresundstolden og den skånske skibstold. Spørgsmålet om kontinuitet, *Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen*, 1966, s. 245-72; Jens E. Olesen: »Den rette, sædvanlige Strøm«. Øresundstolden i det 15. århundrede, *Zise. Toldhistorisk Tidsskrift*, 1982:3, s. 19-20; Jens E. Olesen: Told og Toldhistorie, *Zise. Toldhistorisk Tidsskrift*, 1987:2, s. 94; Jens E. Olesen: Toldere og toldindtægter i Senmiddelalderen, *Zise. Toldhistorisk Tidsskrift*, 1988:3, s. 94-99. Mikael Venge: *Fra åretold til toldetat*, Dansk toldhistorie, 1. Middelalderen indtil 1660, 1987, s. 94-96.
 9. Jf. J.A. Fridericia: *Danmarks ydre politiske historie i tiden fra freden i Lybek til freden i Prag (1629-1635)*, 1876, reprodg. 1972, s. 13-15. Der findes en ganske omfattende litteratur om emnet.
 10. Jan Kanstrup: Svigagtig angivelse. Øresundstolden i 1700-tallet, *Zise. Toldhistorisk Tidsskrift*, 1979:3, s. 31.
 11. Gunnar Olsen m.fl.: *De danske stræder og Øresundstolden*, Marinehistorisk Selskab. 1958, s. 14-15.
 12. L. Laursen (udg.): *Danmark-Norges Traktater* (DNT) 2, 1912, s. 243 pkt. 5 og 6 (Fredstraktat 13. dec. 1570 mellem Danmark-Norge og Sverige, afsluttet under kejserens, Frankrigs, Polens og Sachsens mægling).
 13. DNT, 3, 1916, s. 307, punkt 5 (Fredstraktat i Knærød mellem Danmark-Norge og Sverige, 20. jan. 1613).
 14. For bedrageri i Øresund, jf. generelt Albert Olsen: *Svenske Lurendrejere i Sundet i det 17. Aarhundrede*, *Handels- og Søfartsmuseets Aarbog*, 1942, s. 17 f.
 15. DNT, 4, 1917, s. 440; jf. smst., s. 438.
 16. Se note 2 ovf.
 17. DNT, 4, 1917, s. 441 (punkt 3).
 18. Smst., s. 441 (punkt 4).
 19. Smst., s. 423.
 20. Smst., s. 424; i praksis var den danske regering langt tidligere på retræte i spørgsmålet om dominiets udstrækning, uden at det fik konsekvenser for Øresund eller Øresundstolden. I 1622 fastslog rigsrådet, at Danmarks rettighed strakte sig »fra der, som Danmarkis rigis farvand begynder oc saa igennem Øresund ad Boringholm oc Gulland intil mitvatters imellom Boringholm, Gulland paa den ene oc Sverrigs lande paa den anden side oc saa til Øsel oc fra Øsel tvert ofver under Curlandt«. Jf. Kr. Erslev: *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermodernes Historie i Kristian IV's Tid*, 2, 1883-85, s. 336; jf. Göran Larsson: Den onde nabo. Maktskiftet i östersjöområdet ur danskt perspektiv, *Mare Nostrum. Om Westfaliska freden och Östersjön som ett svenskt matkcentrum*. Skrifter utgivna av Riksarkivet 13, Västervik 1999, s. 139. Jf. Knud J.V. Jespersen: Rivalry without Victory. Denmark, Sweden and the Struggle for the Baltic, 1500-1720, *In Quest of Trade and Security. The Baltic Power in Politics, 1500-1990*, 1, 1994, s. 137-176.
 21. Fra forhandlingerne frem til underskrivelsen af Roskildefreden den 26. februar 1658 har man i størst omfang bevaret materiale fra svensk side, mens der fra dansk side foreligger en del materiale fra forhandlingerne i foråret 1658, dvs. efter underskrivelsen af Roskildefreden, da

- parterne forhandlede om en venskabs-traktat samt om præcisering af fredsbestemmelserne. Carl Gustaf Weibull: *Freden i Roskilde. Aktstycken och framställning, Historisk Tidskrift för Skåneland*, utg. av Lauritz Weibull, 3, 1908-09, s. 1-170, har aftrykt et stort svensk, men også en del dansk kildemateriale fra fredsforhandlingerne. Jf. Samme: *Freden i Roskilde den 26 februari*, Stockholm 1958. Endvidere findes - især fra marts 1658 og fremefter - en del materiale i Rigsarkivet, København, TKUA, Sverige, A II: Akter fra forhandling mellem danske og svenske gesandter i tiden mellem roskildefreden og det svenske fredsbrud, 1658 (marts-august).
22. Weibull, 1908-09, s. 11.
 23. Smst., s. 18.
 24. Smst., s. 87, punkt 7.
 25. Smst., s. 24 f.
 26. Smst., s. 43.
 27. Smst., s. 74.
 28. Smst., s. 67 f.; citatet s. 68.
 29. Smst., s. 34.
 30. Smst., s. 34 f.
 31. Smst., s. 68.
 32. Smst., s. 65: »Där till medh synes gudh och naturen haffva satt en termin emellan Danmark och Sverie till dennes försäkring: dett är canalen i Sundet«.
 33. Smst., s. 20 og 34.
 34. Smst., s. 39 og 66.
 35. Smst., s. 51, punkt 4: »avecque condition que sa M:té Svedoise ne pretendre aucun droit pour le passage du Sundt«.
 36. Smst., s. 84 og 85; Rigsarkivet, København, TKUA, Sverige A II.
 37. Weibull 1908-09, s. 121.
 38. DNT 5, 1920, s. 232 f., punkt 4.
 39. Smst., s. 238 f., punkt 21.
 40. Weibull, 1908-09, s. 148.
 41. Det følgende om forhandlingerne i foråret 1658 bygger på materiale i Rigsarkivet, TKUA II.
 42. Erik Brüel: *Internationale Stræder. En folkeretlig Undersøgelse*, 1949, 2, Stræder, der omfattes af positive særordninger, s. 29; jf. Jan Kanstrup, 1979, s. 32. Rigsarkivet., TKUA, Sverige A;
 43. Erik Brüel, 2, 1940, s. 33.
 44. Smst., s. 19.
 45. Weibull, 1908-09, s. 121.
 46. Smst., s. 148.
 47. DNT, 5, 1920, s. 365 (punkt 6): »doch så att Kon. Mat. och Sveriges crono icke antingen deraff eller förmedelst någon annan orsak eller förevand prätendera någon rätt eller rättigheet att giöra någon pålaga eller fordra någon tull eller tribut i Öresundh«.
 48. *Lovtidende A*, 1932, nr. 41; jf. Erik Brüel,

Tolder i København, Ålborg, København og Hvidovre (8)

af Frode Bang

Distriktstoldkammer 5 (Lufthavnen): september 1970

I september fik jeg igen fornøjelsen af at være i ekspeditionen i hangar B og kunne således fortsætte med mit tidligere kendte arbejde i overensstemmelse med toldinspektør Ravns direktiver og de øvrige særlige regler for lufthavnen.

Som tidligere omtalt krævede Ravn, at der ved fejl skulle optages rapport. Det var ikke, fordi vi var helt begejstrede for dette, men en ordre var altså en ordre. En fordel ved denne rapportoptagelse var - hvis man kan sige det sådan - at man fik udbetalt bødeandele. Mange anså sådanne beløb for at være en slags »blodpenge«, men man kunne også se det fra en anden vinkel, sådan at det faktisk var en betaling til os for det merarbejde, som varemottageren (speditøren) selv havde forårsaget ved at begå fejl i forbindelse med den aktuelle fortoldning.

I ovennævnte måned fik jeg lejlighed til at skrive indtil flere rapporter, hvilket forøgede min indtægt med flere hundrede kroner i bødeandele. Selvfølgelig skulle man også i visse tilfælde have en del fantasi for at komme på sporet af fejl. Det var f.eks. tilfældet, da en speditør en aften ved 20-tiden mødte op ved ekspeditionslugen for at fortolde en karton på ca. 30 kg med angivet indhold af brochurer med udenlandsk tekst, der på dette

grundlag skulle være told- og papirafgiftsfri. Samtidig med fremlæggelsen af de relevante dokumenter bedyrede speditøren, at positionen var rigtig, idet han henviste til, at tilsvarende brochurer for nylig var fortoldet ved DT 6 og fremviste med fast mine to toldkvitteringer, der udviste meget større sendinger, som var ankommet med jernbanevogne.

Da jeg fandt det mærkværdigt, at det skulle være nødvendigt at fortolde brochurer efter normal arbejdstid mod ekstra betaling, bad jeg SAS-manden om at finde kartonen frem og åbne den. Den væsentligste anledning til at åbne kartonen var selvfølgelig ønsket om at se, om der var euforiserende stoffer eller højt beskattede varer deri. Det viste sig, at der kun fandtes brochurer, som skulle tariferes med betaling af told og papirafgift, idet der var tale om dansk tekst.

Ganske vist var den foreliggende ekspedition kun af beskeden værdi, men med hensyn til de nævnte tidligere fortoldninger blev der, med henvisning til deres ekspeditionsnumre ved DT 6, gjort klar til rapport, som senere resulterede i ret store efterbetalinger og bødebeløb.

Distriktstoldkammer 2 (Indkørselsporten): oktober 1970

Det interessante ved at tilhøre perso-

nalepuljen var, at man kom til at prøve kræfter på forskellige poster i det københavnske opsyn. For nogle kunne det også være et gode, idet de så slap fri for en mere eller mindre besværlig person i overopsynet. Jeg er dog helt sikker på, at det sidste også kunne være gældende set fra overopsynets vinkel, der af og til vel også kunne glæde sig over at være sluppet af med en ditto medarbejder. På denne måde var der altid et lys forude, og hvis man selv var lidt positiv og rimelig omgængelig, gik det såmænd udmærket i dette gamle system, hvor der af og til også faldt et par venlige og rosende ord. Selvfølgelig havde jeg da gennem tiden stødt på enkelte personer, som »vadede igennem livet med træsko og skyklapper på« uden forståelse for andres følelser og behov, og jeg formodede også, at der kunne være fare derfor fremover.

Så til indkørselsporten, der egentlig sorterede under overopsynet i Toldvagt 2 ved Folke Bernadottes Allé. Vi skulle ikke i min tid afløse i selve vagten, men vore ekspeditioner skulle attesteres af overopsynet dér, som fra deres vinduer kunne skæve over til os i vores bygning på sydsiden af portåbningen, hvorfra vi i dagtimerne skulle kontrollere de varer, som blev kørt ind i Frihavnen. Det drejede sig både om transitgoods og varer, for hvilke der blev krævet told- og/eller afgiftsgodtgørelse. Så vidt jeg husker, var TIR-transporter på dette tidspunkt henvist til indkørsel gennem Toldvagt 14.

Hver indkørsel skulle indføres i den store vagtjournal under fortløbende numre og kunne derved danne grundlag for en efterfølgende revision. Det, man især skulle passe på, var opfølgning af og afslutning af de ekspeditioner, hvor

varer var indgået i Frihavnen på bitoldsedler. Det kunne dreje sig om større varepartier eller tungt gods, som ikke kunne transporteres på en gang. Hvis en chauffør ved en enkelt indkørsel af sådanne transporter ikke kom ind og fik formalia i orden, blev det ret vanskeligt at afgive indkørselsattest for den samlede mængde, og så var »117« jo løs.

En sådan situation blev jeg udsat for i forbindelse med transport fra Christians Brygge til Frihavnen af otte store og meget tunge kasser med maskingods, som toldvagtimester Arne Lindemose havde afsendt ad flere gange. Da det desværre var en af de sidste dage, jeg var på stedet, måtte jeg informere min efterføl-

Godskontrol, således som tegneren så det i Dansk Toldtidende 1970. Tegning i Told • Skat Museet.

ger om, at der manglede en forevisning af to kasser, og at jeg derfor ikke havde kunnet afgive attest for hele partiet. Jeg blev senere på mit nye tjenestested orienteret om, at der fra ekspeditionsfirmaet var indgivet en skriftlig klage til DT 2 over denne ekspedition. Af den for mig forelagte skrivelse konstaterede jeg, at der var afgivet oplysninger, som ikke svarede til de faktiske forhold, og som jeg derfor roligt kunne tilbagevise, netop med henvisning til den af mig afgivne attest i den før omtalte vagtjournal i indkørselsporten. Sagen måtte herefter være sluttet for mit vedkommende; jeg hørte heldigvis ikke mere til den.

Ud over det rent faglige arbejde var der pålagt den vagthavende toldassistent at opkræve »aflæsningspenge« for Frihavnsaktieselskabet. Jeg husker ikke, om betalingen dækkede både aflæsning i pakhus og/eller ved skib, men det er helt sikkert, at der ofte var adskillige opkrævninger hver dag, hvilket jeg husker virkede ret irriterende, idet det faktisk var disse ekspeditioner, der tog det meste af vores tid. Et gode var dog, at en vis procentdel af disse opkrævede beløb blev samlet i en pulje for senere at blive fordelt blandt turnuspersonalet.

Distriktstoldkammer 6 (Jernbanen): 1. november 1970-23. oktober 1971

De to første måneder arbejdede jeg med pladsforretninger, hvilket dækkede ekspeditioner af jernbanevognladninger på strækningen fra DSBs godsterminal ved Bernstorffsgade til Grønttorvet ved Valby. Ekspeditionerne blev foretaget fra en gammel udrangeret togvogn, der

var sammenkoblet med en tilsvarende vogn, hvor Gyldensteen havde til huse, og som var placeret på blindsporet vest for Dybbølsbroens udmunding i Kalvebod Brygge. Vognene var uden rigtige toiletforhold, og bag et forhæng mellem vognene fandtes kun et pissoir. Af denne grund blev tjenesten kun varetaget af mandlige TA'ere, der naturligvis af og til nødvendigvis måtte på et rigtigt toilet i Vasbygade.

Lige øst for broen havde DSB deres vognkontrol i en rød bygning, og det var derfra, vi fik de daglige toldgodsfortegnelser m.m. Vi, det var toldbetjent Poul Nielsen og jeg, havde et godt samarbejde med trafikkontrollør Dehlendorff (hans datter var for øvrigt i VIRK-reg i Snorresgade i 1973). Poul, der var en meget aktiv håndboldspiller i vores håndboldafdeling, førte kontrol med de aktuelle jernbanevognes numre og plomber, og jeg forestod fortoldningerne osv. I denne periode blev der importeret en større mængde knallerter fra Vesttyskland, og mere generelt var der mange fortoldninger til Grønttorvet, hvor der for det meste skulle afgives gyldige plantesundhedscertifikater.

Flere gange om ugen ankom der tidligt om morgenen jernbanevogne indeholdende knækbrød fra Sverige. Så skulle man møde op i godsbanegårdens ankomstafsnit ved Bernstorffsgade. Resultatet af disse kontroller var konstant, at den på fakturaen angivne mængde ikke svarede til vognenes faktiske indhold.

Ved en større efterkontrol viste det sig, at differencerne opstod i forbindelse med indladningen i Sverige, hvor man altid helst ville udnytte hver vogns fulde kapacitet. Af denne grund kom effektu-

eringen af de faste løbende leverancer til at overlappe hinanden. Dette medførte så, at der måtte foretages reguleringer ved selve fortoldningerne. Efter nærmere aftale mellem toldinspektør H. Kappel Pedersen, der var vores nærmeste leder, og det pågældende firma blev der indgået en fornuftig ordning. Vel nok mest takket være Kappel.

En dag i december kom Poul Nielsen og fortalte mig, at han havde hørt, at jeg skulle rykke ned i ekspeditionsafdelingen på toldkamret, hvor jeg skulle arbejde med noget helt specielt.

Jeg gik selvfølgelig og spekulerede på, hvad der egentlig kunne være tale om. Da jeg senere blev kaldt til en samtale med vicedinspektør J. Helt Hansen, viste det sig, at jeg fra 1. januar til 31. marts 1971 skulle sætte mig ind i hele ekspeditionsafdelingens arbejdsområde, men med størst vægt lagt på at kontrollere taksterne og beregningerne vedrørende pakhusleje, containerleje og arbejdspenge, som toldassistenterne ved granskningen havde påført de enkelte fortoldningsbegæringer, og som skulle danne grundlag for indtastningerne i de meget store beregningsautomater, der – som omtalt – mindede mere om store rullemaskiner i et møntvaskeri, og de benyttede papirruller var vel godt 1 meter brede.

Jeg startede så som anført og gik interesseret i gang med arbejdet. Det siger sig selv, at de af mig fundne fejl (her også inklusive eventuelle tarifieringsfejl på samme fortoldning) skulle rettes af den pågældende kollega, for at denne ikke skulle fortsætte med at anvende et forkert grundlag, som jo så bare ville medføre ekstra arbejde senere i systemet, og det var dette, vi helst skulle undgå.

Disse fejlrrettelser førte til flere sam-

Er systemet nu så praktisk? Tegneren illustrerede problemet med denne tegning af en tolder i Dansk Toldtidende 1971. Tegning i Told • Skat Museet.

menstød med et par af disse kolleger i granskningen, der i kraftige vendinger udtalte, at jeg bare selv kunne foretage rettelserne uden at komme rendende som en anden »Kong Gulerod«, men at det vel også kun var for at blære mig over for alle de damer, som jeg til daglig var sammen med i ekspeditionen. Jeg kunne jo ikke gøre for, at jeg havde fået til opgave at arbejde sammen med ca. 15 dygtige damer, ved hvis hjælp jeg grundigt kom ind i den daglige rutine og derved fik det fulde overblik over arbejdet i ekspeditionen.

Grunden til, at jeg skulle sætte mig ind i omtalte arbejde, var, at jeg med dette kendskab på toldkamret skulle være en af »spydspidserne« for afvikling af vores hidtidige toldpakhushvirksomhed

og anvendelse af beregningsautomater for at overgå til de nye toldbehandlingsregler pr. 1. april 1971. Herefter skulle grundlaget for opkrævning af told og afgifter af indførte varer indgå i et importsystem, der skulle omfattes af et udvidet EDB-system. Grundlaget for indrapportering til dette system skulle i starten være, at man i »Bundtningen« (forestået af overkontorassistent frk. L. M. Schjerbeck) samlede de færdige fortoldninger i bundter à 25 stk. for derefter at udfærdige et bundtbilag med de nødvendige oplysninger om antal begæringer og den samlede sum af disse bilags beløb, som således kom til at udvise en »bundttotal«, der var fundet ved hjælp af regnemaskine.

Efterfølgende skulle hver enkelt begæring i et bundt indtastes på en kalkulator, som efterfølgende på papirstrimmel udprintede de enkelte indtastede beløb og den samlede sum for bundtet (bundttotalen), som jo så skulle stemme med

den på bundtbilaget i forvejen anførte bundttotal. Det udprintede skulle i det videre system danne grundlag for overførsel til en hulstrimmel for behandling i Datacentralen. Inden bundtet forlod ekspeditionen til behandling hos toldkontrollørerne Aksel Andersen og Lund og toldassistent F. A. Samuelsen, foretog kontorassistent fru Hallberg og jeg revision og påtegning. Jeg var glad for fru Hallberg; hun var dygtig og omgængelig at arbejde sammen med.

Det var interessant i denne periode at være til møder sammen med de øvrige kolleger, der på andre specifikke områder af Helt Hansen var indsat for at sikre en god og sikker overgang til de nye regler. På disse møder sad chefen for bordenden efterfulgt af sine medarbejdere i rangorden. Hver medarbejder fik så lejlighed til at afgive melding om den foreløbige situation, således at afdelingslederne altid var ajour med forløbet.

En hulstrimmeldame demonstrerer systemet i 1969. Foto i Told • Skat Museet.

For mit vedkommende var det relevant ved det sidste møde før 1. april at gøre rede for, hvor stor en personalestyrke man fra denne dato skulle anvende på beregningsområdet. Grundlaget for rederegørelsen var den hidtidige mængde fortoldninger og gennemsnitstiden af et vist antal »prøvekørsler« med et rimeligt tillæg af beregnet forventet sygdom og opståede fejl. Det beregnede grundlag blev accepteret, og det viste sig heldigvis senere for mig at være bæredygtigt.

Så nåede vi frem til den 31. marts 1971, hvor alle fortoldninger fra denne dag og tidligere skulle afsluttes. Det blev en hektisk dag, hvor arbejdet sluttede ved 3-tiden den efterfølgende nat, og vi var alle spændte på, hvad den kommende dag ville bringe.

Da vi mødte op den næste morgen, var vi naturligvis alle lidt søvnige, men til alt held viste det sig, at vi kunne tage den med ro, idet der denne dag kom mindre end 25 fortoldninger, så vi havde rig lejlighed til at gøre det helt perfekt.

Arbejdsbyrden blev dog større dag for dag, men det skulle vise sig, at toldkamret havde disponeret rigtigt ved at have oprettet de relevante sikkerhedskontroller, idet vi i den første uge kun havde en fejlmargen på 0,6 %, som blev rettet uden at medføre nogen form for afbryd i ekspeditionsgangen. Der var et toldkammer, hvor fejlprocenten var på 17, hvilket havde medført større komplikationer i den efterfølgende procedure.

Efterhånden, som det hele blev mere rutinepræget, blev de etablerede kontroller slækket, og det medførte for mit vedkommende, at jeg hen på sommeren blev overflyttet til fortoldningsafdelingen, hvor jeg overtog noget af vicetoldinspektør Hugo Jakobsens arbejde med

at foretage stikprøvevis kontrol af visse fortoldninger, inden disse blev afleveret til bundtning m.m.

At mine arbejdsopgaver ikke gjorde mig mere populær blandt mine toldassistentkolleger, der for størstedelen jo fortsat bestod af den specielle klike, som samlet havde en anden fælles interesse i arbejdstiden, og som jeg ikke havde lyst eller tid til at deltage i, gjorde ikke forholdet bedre. For mig var det helt ufatteligt, at en »stor kollega« – en overtoldassistent – under stor morskab for de øvrige under en frokostpause i marketenderiet kunne tillade sig at åbne min madkasse og sidde og overgramse min mad, medens jeg købte en vand til maden. Også det – da jeg kom tilbage og forhindrede yderligere voldtægt på min mad – at en, endda fagligt dygtig, toldkontrollør hånligt spurgte mig, om jeg var »hellig«, når jeg aldrig købte en bajer til min mad. Mærkeligt, hvad disse »kolleger« kunne finde på af »morsomheder«.

Det kan forekomme noget mærkeligt, at visse af disse personer først mange år efter blev »opfordret« til at tage deres afsked, og at enkelte af dem endda forinden opnåede at blive udnævnt til toldsekretær.

Jeg vil gerne her positivt fremhæve toldkontrollør Flemming Nyeland, som altid var omgængelig, og som jeg altid havde haft et godt samarbejde med. Han havde – så vidt jeg husker – en vis ledelse af de granskende kolleger og dermed også mig. I begyndelsen af oktober kom Nyeland og sagde til mig, at man fra personalepuljen, som jeg stadig hørte under, havde bedt toldkamret om pr. 1. november at sende en toldassistent til lufthavnens godsafdeling i hangar B.

Nyeland sagde, at han havde spurgt

alle øvrige kolleger i granskningen, men ingen havde lyst til at komme i lufthavnen. Derfor var jeg så den sidste, der blev spurgt, men da distriktstoldchefen – efter Nyelands oplysning – ikke var interesseret i, at jeg skulle forlade mit arbejde på toldkamret, havde de haft en diskussion om, hvorvidt jeg skulle spørges eller ej. Resultatet blev, at jeg skulle møde hos chefen for nærmere drøftelse.

Da jeg var glad for mit arbejde ved toldkamret, ønskede jeg ikke at komme til lufthavnen, hvilket jeg også gav udtryk for hos chefen, der syntes at være tilfreds med min beslutning; men han syntes alligevel, at jeg skulle tænke over det til næste dag.

Ved min hjemkomst denne eftermiddag fortalte jeg min kone, at jeg nu kunne komme i lufthavnen, og at jeg havde besluttet mig for ikke at gøre dette. Hun gjorde mig straks opmærksom på, at det ellers ville være glimrende, hvis jeg havde accepteret dette, idet vi skulle holde konfirmation i foråret 1972 og derfor godt kunne få brug for de ekstra penge, som denne udstationering ville udløse. Jeg måtte indrømme, at jeg ikke havde tænkt i de baner og besluttede derfor at ændre mening. Chefen havde jo givet mig mulighed for at tænke over det.

Med alt taget i betragtning - også det dårlige arbejdsklima i forhold til visse af mine kolleger - gik jeg næste morgen til chefen og meddelte ham min ændrede beslutning - samt grunden dertil. Det blev han ikke glad for at høre, og det var en meget studs herre, der hurtigst muligt lukkede mig ud af sit kontor. Jeg var bestemt heller ikke glad for at have irriteret den mand, som tidligere på året over for mig havde givet udtryk for, at hvis det stod til ham, skulle jeg have

været udnævnt til toldkontrollør direkte fra min stilling som toldassistent (jeg er ikke glad for at omtale dette, men det hører altså nu med i billedet). Ak ja, hvad siger folk ikke i givne situationer, når sådan tale er omkostningsfri. Det skulle vise sig, at det ikke blev sidste gang, jeg fik positive udtalelser og stillet noget i udsigt, som ikke blev effektueret.

Jeg gik straks til Nyeland og orienterede ham om, at jeg skulle begynde i lufthavnen den 1. november, og at jeg var ked af at have trådt vores chef over tærerne. Der er vel ikke noget at sige til, at jeg derefter ikke var særlig glad for at støde på ham.

Så lige pludselig den 23. oktober kl. 11.30 stod min barske chef ved mit skrivebord og sagde brysk, at da jeg alligevel skulle væk fra toldkamret den 1. november, så kunne jeg lige så godt straks melde mig til tjeneste i publikumsvejledningen i Snorresgade, hvor man ifølge personalepuljen havde brug for ekstra personale på grund af den pr. 21. oktober 1971 indførte importafgift, som havde medført adskillige telefonopringninger fra erhvervslivet. Chefen oplyste, at han havde informeret det nye sted om, at jeg kun kunne være der resten af måneden, idet jeg skulle i lufthavnen. Efter endnu en gang at have præciseret, at det var her og nu, jeg skulle i Snorresgade, forsvandt han straks.

Jeg tog mig lige en skuffemad, tænkte lidt over min situation, pakkede mine ting og forlod så toldkamret i en noget nedtrykt sindstilstand over den uvenlige afsked, idet jeg aldrig havde brudt mig om at tage uvenlig afsked med nogen.

Underfaktureringer og EF-mission til Island

Af en kontroltolders dagbog (II)

af Bent Andreassen

1992. Seks stk. fabriksny Volvo 940 personbiler

Det blev ofte konstateret, at personer med bopæl i SNG stod som stiftere, anpartshavere, bestyrelsesmedlemmer eller direktionsmedlemmer i selskaber, som importerede fisk fra østlandene, fortrinsvis SNG. De samme personer havde rådighed over betragtelige beløb, som de privat havde stående på enten danske eller udenlandske bankkonti, og bevægelserne på disse konti var på daværende tidspunkt, og er det stadigvæk, fuldstændig ude af kontrol, for såvel de danske som østlandenes kontrolmyndigheder.

Vi foretog kontrol i et mindre import-selskab, domineret af en russisk ejerkreds, og i en stor dansk velrenommeret importvirksomhed i fiskeforædlingsindustrien. Endelig blev der foretaget undersøgelse i en nystartet importvirksomhed, som på et år havde oparbejdet en omsætning på cirka 35 mio. kr., udelukkende baseret på import af frossen russisk fisk. Billedet var det samme, hvad angår afregningen for fisk og fiskeprodukter landet af østlandstrawlere og østlandsmoderskibe. Ladningerne af fisk blev afregnet i dollars, hvad der intet mærkeligt var i, men ingen af beløbene

blev overført til de angivne salgsselskaber i østlandene.

Det provenu, der var tilovers, når kaptajn, besætning, agenter og mellemhandlere havde fået deres andel, blev overført til bankkonti i udlandet, eksempelvis Gibraltar. I juli måned 1991 landede en russisk trawler eksempelvis 165 tons frossen fisk, fortrinsvis torsk. Kontraktprisen var 14 kr. pr kilo, svarende til 2,3 mio. kr. Der forelå afregning fra det danske selskab til firmaet, et russisk firma beliggende i Murmansk. Afregningen lød på 1.6 mio. kr., som blev afkortet med beløb til skipper, besætning og andre, og nettobeløbet på 1.3 mio. kr. blev overført til en konto i en bank på Gibraltar. I september 1991 landede samme trawler 146 tons frossen fisk, fortrinsvis torsk. Kontraktprisen var på ca. 2 mio. kroner. Den største del af dette beløb blev ligeledes overført til en bank på Gibraltar. I november 1991 landede samme trawler 137 tons frossen fisk. Det blev bekræftet fra den russiske trawlerkaptajns side, at der blev udskrevet to afregninger, nemlig en på 101 tons og en på 35 tons. Afregningen blev afkortet med ca. 45.000 \$, inden nettobeløbet blev overført til Gibraltar.

Sammenfattende landede trawleren i en firemåneders periode fisk for 13 mio.

danske kroner. Ingen af disse penge blev hjemtaget til SNG. Hovedparten af pengene blev overført til Gibraltar, og en del blev anvendt til køb af varige forbrugsgoder i Danmark.

I december 1992 landede en russisk trawler fisk til en værdi af cirka 450.000 \$. En stor del af dette provenu blev anvendte til at købe seks stk. fabriksnye Volvo 940 personvogne til en pris på cirka 150.000 \$!

Når der skulle foretages det første serviceeftersyn på Volvoerne, dukkede de af og til op som dækslast på en russisk trawler!

Med hensyn til det beskrevne, kunne man anlægge det synspunkt, at vi i Danmark fra kontrolmyndighedernes side kunne være fuldstændig ligeglade med det, som passerede, dels fordi den danske fiskeindustri fik tilført en relativ billig råvare, dels fordi problemet med sorte penge til danske skatteydere var begrænset og kunne inddæmmes ved kontrol.

Når man på den anden side vidste: at verdens syv rigeste lande på daværende tidspunkt besluttede at støtte SNG med et beløb svarende til 140 milliarder danske kroner, at østlandene blev støttet af Danmark og EF på utallige områder, at frivillige organisationer samlede ind til østlandene, så syntes det urimeligt at skulle være tilskuere til, at en stor del af østlandenes surt optjente valuta aldrig nåede hjem, hvor man havde så hårdt brug for al den valuta, man kunne skra-be til sig.

Der blev ikke udvekslet oplysninger med myndighederne i de nye østlande og Rusland. Det skyldtes for det første, at Danmark på daværende tidspunkt endnu ikke havde en aftale med SNG og de bal-

tiske republikker om kontrolsamarbejde, men også, at man vel ikke i de vestlige lande var klar over, hvad konsekvenserne for statsborgere i de nævnte lande ville være, hvis disse landes kontrolmyndigheder blev klar over, hvad der passerede i Danmark og andre vestlige lande.

Vi havde vores betænkeligheder, og det kan bedst illustreres ved, at *Ekstrabladet* den 12. februar 1993 bragte en stort opsat artikel »Mistanke om KGB-mafia i Skagen«. Efter et besøg i den pågældende virksomhed kunne vi konstatere, at artiklens forfatter havde haft et endog meget godt kendskab til selskabets interne pengeforhold. Artiklen handlede kort beskrevet om, at tidligere KGB-agenter skulle anvende Skagenselskabet til hvidvask af valuta, og i artiklen omtaltes en russisk person ved navn. En person, som ifølge artiklen skulle have været oberstløjtnant i KGB. Selskabet havde i 1992 haft en omsætning på ca. 9 mio. kroner ved salg af vildlaks. Intet provenu blev overført til SNG. Der blev derimod overført 30.000 \$ til den i artiklen navngivne person og 175.000 \$ til en bankkonto i Sverige.

De russiske fartøjer blev også af og til taget i smugleri af mindre partier cigaretter og spiritus. Dette skete både i Danmark og Norge. Hvad angår smuglerier, kunne det konstateres, at nogle af de russiske fartøjer anløb nordjyske havne i ballast fra Rotterdam.

Fartøjerne havde således alle muligheder for at smugle, nemlig lejligheden ved deres anløb af Rotterdam, som er et nøglepunkt for handel med narko. De økonomiske forudsætninger, nemlig rådighed over næsten ubegrænsede mængder af dollars til at de kunne erhverve spiritus, cigaretter eller narko, bestemt for

Danmark, Norge eller SNG.

Jævnligt verserede der rygter om, at Danmark på daværende tidspunkt var transitland for våbentransporter. I maj måned 1993 modtog told- og skatteregionen i Frederikshavn således en meddelelse fra det norske toldvæsen om, at en anonym person telefonisk havde henvendt sig til et norsk grænsekontrolsted og oplyst, at der blev smuglet våben fra Rusland til Jugoslavien. Samme dag ankom et dansk lastvognstog til netop dette russisk/norske grænsetoldsted med fisk fra Murmansk bestemt for Hirtshals, og chaufføren bad om ekspedition på privatbetalt overtid. Efter anmodning blev lastvognstoget udtaget til kontrol i Hirtshals, og da der var tale om frossen fisk, blev lasten undersøgt med bistand fra ingeniørtropperne i Randers, som havde særligt udstyr til en sådan opgave. Der blev ikke fundet våben i lasten! Men forudsætningerne, lejlighed, økonomi og personkreds, var til stede.

Lejlighed: hele skibsladninger eller hele lastvognstog med frossen fisk i transit fra Murmansk til Danmark og med muligheden, på grund af det indre markeds etablering, for videretransitering fra Danmark til de lande, som stødte op til Serbien og Montenegro. Økonomi: pengebevægelser i dollars helt ude af kontrol i eksotiske skattelylande og lande med høj grad af bankhemmelighed. Personkreds: selskaber domineret af russiske statsborgere i Danmark. Selskaber, der som et naturligt led i deres forretningsmåde havde både import og eksport i stor målestok.

Nu ti år senere kan det konstateres, at når danske virksomheder eksporterer varer til de tidligere østlande og i disse

situationer ofte udskriver fakturaer på langt under den reelle værdi, så hjemtages valutaen ofte fra oversøiske steder, eksempelvis Gibraltar. Det kan således også konkluderes, at de kontrollerende myndigheder i østlandene ikke kan kontrollere pengebevægelserne, idet disse finder sted uden for de pågældende landes grænser. Når østlandenes kontrollerende myndigheder ikke kan udlede noget af pengestrømmene, er de i endnu højere grad afhængige af kontrolinformationer fra de vestlige landes kontrolmyndigheder.

At kontrol i de tidligere østlande er anderledes, fik jeg bekræftet, da jeg i december måned 2000 underviste i en uge på et kursus i svigbekæmpelse i Vilnius i Litauen. På dette kursus fik jeg for alvor øjnene op for de problemer, litauiske kolleger har med at udføre kontrol. Jeg anfører dette, fordi vi i det trygge Danmark har en tendens til at være en lille smule fordømmende over for den måde, kontrol udføres på i de tidligere østlande.

I den uge, jeg opholdt mig i Litauen, blev to efterforskere fra det centrale kontor for bekæmpelse af økonomisk kriminalitet myrdet, medens de efterforskede økonomisk kriminalitet i en provinsby beliggende cirka 100 kilometer fra hovedstaden Vilnius. Så kunne jeg stå der med alle mine talenter og undervise i, hvorledes man efterforskede svig med erfaringer fra det fredelige Danmark!

Som et apropos til dette kan det nævnes, at jeg en uges tid efter hjemkomsten kunne læse i de danske aviser, at politimesteren i den pågældende litauiske provinsby havde begået selvmord, fordi han var mistænkt for at stå bag drabet på de to efterforskere!

1994. Kontrol eller gidseltagning

Fra 1992 begyndte en kraftig stigning i eksporten af landbrugsprodukter til Rusland og de øvrige østlande. I forbindelse med kontrollen af denne eksport konstaterede vi, at der i stor udstrækning blev udfærdiget falske dokumenter til brug ved de pågældende varers indfortoldning i de respektive modtagerlande.

De falske dokumenter forelå i form af fakturaer, hvor fakturaværdien var nedskrevet til halvdelen eller en fjerdedel af varernes reelle værdi. På denne måde var de danske eksportører medvirkende til, at deres kunder i østlandene slap billigere i importtold og importafgifter.

Ved told- og skatteregionen i Frederikshavn var vi af den klare opfattelse, at man ved alle former for angivelser alene kunne acceptere de korrekte beløb.

Når man taler om underfakturering ved eksport, ligger der en forpligtigelse til at orientere køberlandenes myndigheder om de tilfælde, hvor der konstateres urigtigheder, men kun i tilfælde, hvor der er indgået en aftale med det pågældende land om blandt andet udveksling af sådanne oplysninger.

Sådanne aftaler blev på et tidligt tidspunkt indgået med Polen, Bulgarien og Ungarn, men ikke med Rusland og de baltiske lande. Sådanne aftaler er nu indgået.

Problemet skulle efter min opfattelse løses i en større sammenhæng, da det givet fandtes overalt i Danmark og givetvis i hele EU-området. Et isoleret indgreb over for enkelte danske eksportører ville derfor få karakter af gidseltagning, og det ville afstedkomme konkurrencefordrivning eksportørerne imellem. Set ud

fra et etisk synspunkt og ud fra en politisk/økonomisk betragtning var det ikke holdbart at lade stå til. De tidligere østlande er fra løsrivelsestidspunktet blevet støttet økonomisk fra mange sider: FN, De syv rige lande, EU og mange EU-lande enkeltvis, og støtten har blandt andet haft som mål, at de tidligere østlande skulle få styr på deres skrantende økonomier.

Underfaktureringerne fra de vestlige eksportører har den konsekvens, at østlandene ikke opnår de tilsigtede told- og afgiftsprovenuier.

Jeg mener, at vi er det EU-land, der er længst fremme med udveksling af kontroloplysninger med de tidligere østlande, og jeg har den helt bestemte opfattelse, at det vil gavne danske interesser i længden. Jeg er blevet bekræftet i dette ved besøg i Litauen og Polen.

Problemet kan bedst beskrives ved følgende avisoverskrift.

1995. »Svinekød fusket ind i Polen for en slik«

Dette var overskriften i en stort opsat artikel i *Vendsyssel Tidende* i 1995. Artiklen beskrev de omfattende underfaktureringer, der fandt sted, når landbrugsvarer skulle eksporteres fra Danmark og de øvrige EU-lande til destinationer i Polen og de fleste andre østlande.

Dette skete helt banalt ved, at der på forsendelsen blev udfærdiget to sæt papirer, nemlig de rigtige papirer i form af korrekte fakturaer med de rigtige beløbsangivelser, og de forkerte, som kun havde ét formål, nemlig at skaffe landbrugsvarerne ind i Polen til lavest mulig told og importafgifter.

Det kunne eksempelvis se således ud. Den korrekte faktura blev fundet i eksportvirksomhedens bogholderi og for 20 tons kød lød den på 211.347 kr. Ved indfortoldningen i Polen blev anvendt en faktura nøjagtig magen til, blot var værdien nu nedskrevet til 52.313 kr. I april 1997 var konsekvensen, at den polske importør, baseret på den lave fakturaværdi, kun kom til at betale et samlet beløb i told, importmoms og grænseskat på 34.802 kr. Det korrekte beløb skulle have været 140.608 kr. Det vil sige en umiddelbar fortjeneste ved underfaktureringen på cirka 105.000 kr.

En variant kunne være, at der blev udstedt en faktura til anvendelse ved indfortoldningen i Polen, hvor fakturaværdien var angivet til 75.000 danske kroner. Derefter blev der udstedt yderligere en faktura til den polske importør med teksten: »fragtomkostninger, markedsomkostninger og markedsundersøgelser« prissat til 165.000 danske kroner.

Dette var underfakturering på en anden måde, idet fakturaen på de 165.000 kr. reelt var en del af varens pris. En pris, som aldrig kom til de polske myndigheders kendskab, da denne faktura ikke blev fremlagt ved indfortoldningen i Polen.

Det var netop under en kontrol af en vognladning svinekød fra slagteriet Wenbo i Sæby, at følgende tildragelse fandt sted.

1995. En af de små sjove

Told- og skatteregionens arbejdsområde er efterhånden ved at være vidtfavnende. Dette er denne sandfærdige historie

vidne om. En af regionens medarbejdere var på kontrolbesøg i en større fødevarereindustrivirksomhed for at kontrollere indladningen af fødevarer til Polen i et polsk lastvognstog. Under arbejdet satte den pågældende medarbejder sig et øjeblik ind på sædet ved siden af den polske chauffør. Medens han sad der, var der en medarbejder fra virksomheden, som udmærket kendte regionens medarbejder, der gennem vinduet i førersiden henvendte sig til den polske chauffør og spurgte om han havde nogle cigaretter at sælge.

På grund af sprogvanskeligheder forstod den polske chauffør ikke umiddelbart henvendelsen.

Medarbejderen fra told- og skatteregionen lændede sig derefter hen foran den polske chauffør, blev fuldt synlig og spurgte den overraskede potentielle cigaretkøber: *»Hvor mange kartoner vil du købe?«*

Efter en stunds overraskelse opløstes situationen i grin fra alles sider.

1995-2002. »Tyre« og »trian-gel-underfaktureringer«

Eksportvirksomhederne er helt klar over, hvad en faktura udfærdiget af dem lydende på 25 procent af en vares reelle værdi skal anvendes til i det konkrete importland. Nemlig, at handelspartneren kan slippe billigst muligt i told og eventuelle importafgifter. Den mest enkle måde at underfakturere på er selvfølgelig, at eksportøren på egen fakturablanket udfærdiger en »ekstra« faktura på den nedskrevne værdi og fremsender denne til sin kunde i importlandet eller sender den med den pågæl-

dende forsendelse med nøje instruks til fragtføreren om, hvad fakturaen skal anvendes til. Det vil sige, der eksisterer mindst to fakturasæt, og så gælder det om, at rette myndighed får den »rette« faktura.

Vi er ofte stødt på eksportfakturaer i kuverter mærket:

»NB: *Kun til brug ved udførsel*«. Det er i sådanne tilfælde helt naturligt for den kontrolførende, der foretager eksportkontrollen af kødprodukterne, at bede om den faktura, der så skulle anvendes ved importen i importlandet, i dette tilfælde Polen. Fakturaen var i dette tilfælde nedskrevet til cirka 25 procent af værdien.

Andre tilfælde er den nedskrevne faktura lagt i en kuvert, hvorpå der er skrevet »Obs. *Kun til brug ved import i Polen*« eller »NB: *Må ikke forevises de danske toldere!*«

Nogle gange ønsker EU-eksportørerne ikke selv at lægge navn til underfaktureringerne. De anskaffer sig derfor en »tyr«. Hvad dette er, kan kort beskrives i form af en konkret sag.

På et tidspunkt modtog toldcentret en bistandsanmodning fra de russiske toldmyndigheder om at undersøge forholdene omkring en serie leverancer af oksekød til Rusland fra et eksportfirma, som skulle ligge i toldcentrets område. Den pågældende eksportør var ganske ukendt for os, ligesom værdien angivet i fakturaerne til Rusland var langt under markedsprisen.

Efter flere forgæves henvendelser på en privat adresse fik kontrollen endelig kontakt med personen bag det ukendte eksportfirma, og denne blev indkaldt til et møde med en halv times varsel.

Den pågældende, lad os kalde ham Andersen, mødte op til mødet på toldcen-

tret. Han oplyste, at han ikke havde nogle bilag. Han fik forevist nogle af de fakturaer, de russiske myndigheder havde fremsendt til os. Han vedkendte sig disse. Han hævdede, at han ikke var i besiddelse af de dertil svarende købsfakturaer. Andersen oplyste, at det ukendte eksportfirma, han repræsenterede, var et engelsk registreret selskab, som var ejet af en Mr. Mohammed, bosiddende i Spanien.

»*Hvor internationalt!*« udbød en forholdsvis nyansat kollega, Jan Bak Nielsen, spontant.

Andersen oplyste, at han blev aflønnet af denne Mr. Mohammed, udelukkende for arbejdet med at udstede fakturaer til den russiske importør. Salgsfakturaerne var udfærdiget alene på baggrund af de oplysninger, som Andersen fik fra Mr. Mohammed og fra kødleverandøren, et stort slagteri i Tyskland.

Dette slagteri blev anmodet om at fremsende kopier af de fakturaer, som Andersen i navn af det oplyste engelsk registrerede firma havde »gennem- og underfaktureret« til den russiske importør.

Det viste sig, at det i en tomåneders periode drejede sig om 64 vognlæs oksekød. Kødets reelle pris fra det tyske slagteri var 3,31 DM per kilo, mens det var viderefaktureret af Andersen til Rusland til en kilopris på 0,38 \$ pr. kg.

Primært var underfaktureringen sket, for at den russiske kunde kunne undgå at betale told og afgifter af kødets reelle værdi. Den mulighed forelå dog, at kødet enten kunne være af dårlig kvalitet eller eventuelt af engelsk oprindelse. Derfor blev de tyske myndigheder hørt, om den i Tyskland udbetalte restitution var sket på korrekt grundlag, det vil sige, om varerne var af god og forsvarlig handelsmæssig kvalitet og ikke var af

engelsk oprindelse med deraf følgende risiko for at hidrøre fra BSE-smitteramt kvæg.

Andersen er en typisk »tyr«. Han blev honoreret med et stort beløb, som han til gengæld havde glemt at selvangive i Danmark. Det viste sig desuden, at han året før også havde været »tyr« for et større dansk slagteri!

Et andet eksempel på en sådan »triangle underfakturering« af en dansk eksportforretning til Rusland blev udført således: den danske eksportør fakturerede til et belgisk selskab, *Niche Trading*. Fakturaen til det belgiske selskab lød på 215.553 kr. Det fremgik af faktura og fragtbrev, at leverancen skulle foregå med truck nr. SU 3438 og at leveringsbetingelserne var CIP Moskva.

I forbindelse med kontrol hos den danske eksportør blev der fundet en faktura fra det »belgiske« selskab *Niche Trading* til den russiske importør, som var den danske eksportørs kunde. Prisen på denne faktura var nu reduceret til 10.272 D-mark, svarende til cirka 40.000 danske kroner.

Den danske eksportør havde for at sløre nedfaktureringen lagt et stråmands-firma eller en »tyr« ind imellem sig selv og den russiske importør. I Rusland var der unddraget told- og afgifter af differencebeløbet på cirka 185.000 danske kroner.

Stråmandsfirmaets navn var en joke i sig selv: *Niche Trading*. Man må håbe for de russiske toldmyndigheder, at der virkelig kun var tale om en »nichehandel«.

Hvilket jeg ved, ikke var tilfældet.

1992. EF-mission til Island

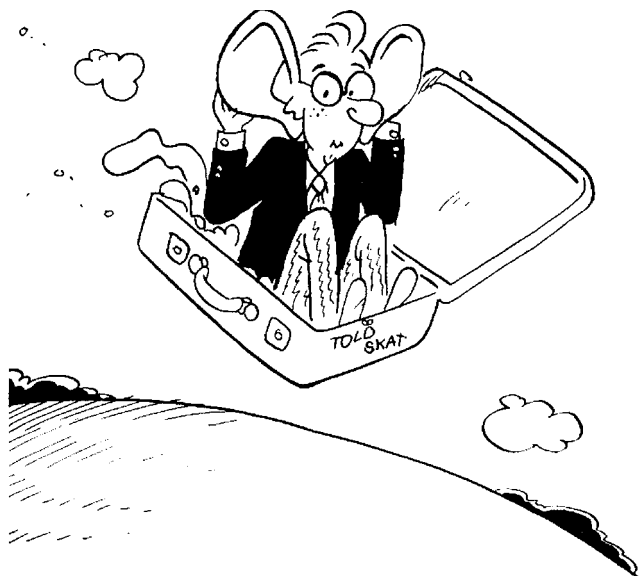
I sommeren 1992 tilbragte jeg syv uger

på Island sammen med kolleger fra EF-kommissionen, England, Skotland og Italien. Vi skulle undersøge forlydender om, at en stor del af de rejer, der kom til EU fra Island af islandsk oprindelse, reelt var russiske.

I løbet af denne korte periode besøgte og kontrollerede vi 24 fabrikker og eksportører, fordelt over hele den smukke ø. Sammen med islandske kolleger undersøgte vi produktionen af rejer. Vi konstaterede hurtigt, at russiske og canadiske rejer i stor stil indgik i produktionen, og at mange af de varer, der var eksporteret til EU, ikke havde islandsk oprindelse. Derfor bortfaldt toldfriheden for disse forsendelser, og EU-importørerne skulle efterbetale tolden. Dokumentationerne skulle være i orden, og kontrollen gik derfor ud på at følge rejerne fra råvare til færdigvare og dokumentere forbindelsen til de fakturaer, der blev anvendt ved indfortoldningerne i EU-området, og til de dertil svarende varecertifikater, der angiveligt skulle dokumentere, at der var tale om rejer produceret af islandske rejer. Der skulle således udfærdiges en beviskæde fra vugge til grav for netop at bevise, at de af de islandske myndigheder udstedte certifikater var urigtige.

Det vil sige fra russisk trawler til islandsk producent, videre til eventuel islandsk eksportør, videre til den konkrete importør i EU. Derved havde vi etableret »en beviskæde« fra vugge til grav for de anvendte råvarer og deres oprindelse og til det færdige produkt og det færdige produkts oprindelse.

Jeg fik også ved den lejlighed et andet syn på den form for svig, det jo egentlig er. I mange af bygderne på Island var rejepillefabrikken den eneste virksomhed og arbejdsplads, der var i bygden.

»Når man er derude, skal man leve efter reglen – store ører, lille mund« - således kommenterede tegneren i 1992 Told og Skats voksende opgaver ude i den store verden. Tegning i Told • Skat Museet.

Af den afhang hele det lille samfunds eksistens. Kunne man ikke skaffe råvarer nok af islandsk oprindelse, ja, så blev man nødt til at få råvarer andet steds fra. Rejerne fik man så fra russiske trawlere, der var i en sådan stand, at de dårligt kunne hænge sammen.

»Hvis trawlerne ikke blev fortojet ved kaj, sank de«, sagde man på Island.

Betalingen skete fra Island til eksempelvis Gibraltar. Provenuet kom aldrig hjem til Rusland, som ellers tørstede efter dollars. Akkurat samme billede som konstateret i Danmark. Nogle russere tjente enorme formuer, som blev placeret på skattelysteder.

Det var interessant at arbejde i et internationalt miljø. Missionen bestod af toldtjenestemænd fra Frankrig, Danmark, Italien og England. Jeg fik også under denne mission skabt nogle kontakter, som jeg i andre sammenhænge senere havde stor fornøjelse af. Jeg har da også altid anbefalet de medarbejdere, jeg

har haft med at gøre, at deltage så meget som muligt i den slags arbejde. Det er min opfattelse, at udover at sådant arbejde virker inspirerende, så kan man faktisk også lære noget nyt.

Vi kom også til at kende hinanden utrolig godt og kunne drille hinanden ret så kraftigt, uden at der var nogen, der tog anstød af det. En lille hæmsko ved opholdet var de ublu ølpriser på den smukke sagao.

45 kr. måtte vi betale for en fadøl i 1992. Min gode kollega fra England brokkede sig over, at det var så dyrt at ringe hjem til familien i London. En aften ved den femte omgang fadøl, spurgte jeg ham, hvad han da måtte betale for at ringe hjem. »25 kr.!« oplyste han, medens han tørrede skummet væk fra munden efter sin fadøl nummer fem eller seks! I det perspektiv kunne han godt se det sjove i sine brokkerier over telefonregningerne.

Turen til Island var en oplevelse for

mig. Det skyldtes blandt andet den venlighed, vi mødte fra det islandske toldvæsens side. Jeg arbejdede sammen med en islandsk tolder, og samarbejdet var forbilledligt. På flyveturene fra Reykjavik til det nordvestlige Island, Isafjordur, og fra Isafjordur til det nordlige Island, Akureyri, og ikke mindst på den lange biltur ned gennem Island kom vi tæt på hinanden.

Det var også en oplevelse for mig at se Islands storslåede natur. Især geyserne, som vi så ved et besøg på Thingvalla-sletten, blev jeg imponeret af ligesom af de store gletschere, som vi så fra oven under flyveturene. Islændingene var utroligt flinke. På mange af virksomhederne talte vi engelsk, men det skete ofte, at

fabrikerne slog over i dansk. En af dem talte dansk med en umiskendelig vendebomålaccent, og han kunne så fortælle, at han havde studeret på Nordsøcentret i Hirtshals.

Den sidste aften på Island holdt den islandske tolldirektør et gevaldigt party for os på en gammel hyggelig restaurant i Reykjavik. En af de fester, hvorom man siger, at man festede til ud på de små timer. Med nød og næppe nåede jeg flyveren til Kastrup dagen efter.

Jeg glemmer aldrig Island. Jeg glemmer heller aldrig London og englænderne. Jeg stiftede nærmere bekendtskab med både London, englændere og ikke mindst engelske kollegaer i december måned 1992.

Arkitekt Hack Kampmann og hans toldbygninger

af Ole Degn

En februar dag i 1898 kunne toldinspektør C.U.F. Scharffenberg forevise den ny toldkammerbygning på havnen i Århus for pressen. Arkitekten var Hack Kampmann, og det var hans første toldbygning i en række opført for toldvæsenet ved ham i de følgende år frem til 1915.

Hack Kampmann var født i 1856 i Ebeltoft. I 1873 blev han dimitteret fra Teknisk Selskabs Skole, og året efter gjorde han svendestykke som murer og blev optaget på Kunstakademiet, hvorfra

han fik afgang 1878. I 1882 vandt han den lille guldmedalje og tog samme år til Paris, hvor han studerede ved École des Beaux-Arts og var assistent hos en arkitekt. Efter hjemkomsten vandt han 1884 den store guldmedalje på et projekt til et rådhus til København. I årene 1885-86 foretog han en længere rejse til Frankrig, Tyskland og Italien, 1887 til Grækenland, og han rejste også i Spanien og Holland. I 1892 blev han udnævnt til kongelig bygningsinspektør for Jyl-

Arkitekt, kongelig bygningsinspektør Hack Kampmann. Udsnit af Knud Larsens maleri fra 1918 i Charlottenborgudstillingens portrætsamling.

land, og i 1908 valgtes han til professor i bygningskunst ved Kunstakademiet.

Det arbejde, hvormed Hack Kampmann først gjorde sig bemærket, var den fine, maleriske, rigt dekorerede bygning til Landsarkivet i Viborg, som snart efter skulle blive fulgt af mange markante bygninger især i Jylland, post- og telegrafbygninger, posthuse, statsskoler, amtmandsbolig, teater, Statsbiblioteket i Århus, Marselisborg Slot, en sparekasse, og i København bl.a. Ny Carlsberg Glyptoteks antikke afdeling m.m., blot for at nævnte en række bygninger af en kvalitet, som viser, at det var et held, at toldvæsenet netop i disse år havde brug for en række nybygninger, hvis opførelse Hack Kampmann som kongelig bygningsinspektør kom til at stå for. Af toldbygninger blev det til i alt syv, nemlig foruden det førnævnte toldkammer i Århus, opført 1897-98, toldbygningerne i Ålborg, opført 1900-02, Skagen, 1908, Viborg, 1910, Horsens, 1911-13, Frederikshavn, 1915, og Hjørring, ligeledes 1915.

Hack Kampmann er blevet karakteriseret som en stærk og myndig personlighed, som havde mod til at følge sit talent og sin klare forstand, hvilket satte et alvorligt og myndigt præg på alle hans værker, og han hørte dermed til de ejendommeligste af sin tids arkitekter. Han var en sjælden kunstnerisk og arkitektonisk begavelse.

Allerede ved sin beskrivelse af Hack

Kampmanns toldbygning i Århus i Arkitekten fra 31. december 1897 kunne artiklens anonyme forfatter fastslå det, der var denne arkitekts særpræg. Han kom til at repræsentere noget nyt, et brud med en forudgående tids kopiering af italienske renæssancebygninger med hensyntagen blot til det ydre udseende og med negligering af forholdet mellem plan og facade og mellem det indre og det ydre.

Nu skulle en bygning, uden at sløjfe kunstens fordringer, svare til sit formål og tilfredsstille alle praktiske krav. Facaden skulle i det ydre vise, hvad det indre indeholdt og var bestemt til. Til dette program hørte også en bestræbelse efter at få det uægte materiale, cementpudsen, erstattet af det ægte, murstenen og de naturlige stenarter, granit, sandsten og kalksten o.a. Materialet skulle virke i sig selv. Artiklen sluttede med at fremhæve Hack Kampmann som den mest fremtrædende repræsentant herhjemme for denne retning inden for arkitekturen. Ingen anden dansk arkitekt kunne i fantasi og dristighed følge nye stier som ham.

Det er hensigten i en række artikler i Zise i kronologisk orden nærmere at behandle Hack Kampmanns fine toldbygninger. Historierne bag dem er ret forskellige, og Hack Kampmann viste undervejs en bemærkelsesværdig evne til at forny sig.

Indholdsfortegnelse

Svenskekrige og Øresundstold, tolder i København, underfaktureringer, EF-mission til Island og Hack Kampmann	83
---	----

Leon Jespersen:

Et spørgsmål til Vorherre: Hvorfor dansk Øresundstold efter 1658?	85
---	----

Frode Bang:

Tolder i København, Ålborg, København - og Hvidovre (8)	102
--	-----

Bent Andreassen:

Underfaktureringer og EF-mission til Island... Af en kontroltolders dagbog (11)..	109
---	-----

Ole Degn:

Arkitekt Hack Kampmann og hans toldbygninger	118
---	-----